

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Sociální postavení Romů ve 20. století na našem území

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Marcela Vaňková**
Vedoucí práce: Mgr. Marie Holá, Th.D.

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

The Social Situation of the Roma in the 20th Century in Our Territory

Bachelor thesis

Study programme: B7507 – Specialization in Pedagogy
Study branches: 6107R023 – Humanities for Education
7504R269 – Czech Language for Education

Author: **Marcela Vaňková**
Supervisor: Mgr. Marie Holá, Th.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marcela Vaňková**
Osobní číslo: **P12000337**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Sociální postavení Romů ve 20. století na našem území**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zabývá sociálním postavením Romů ve 20. století na území Československa, resp. České republiky. Metodou k vypracování je studium a analýza dostupné literatury. Studentka se bude v průběhu příprav a vypracovávání řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

LISÁ, Helena. Romové v České republice : (1945-1998). Vyd. 1. Praha : Sociopress, 1999. 558 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8.

NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 4. dopl. vyd. Olomouc : Vydavatelství UP, 1999. 129 s. ISBN 80-7067-952-2.

FRASER, Angus M. Cikáni. Překlad Marta Miklušáková. Praha, 1998, 374 s. Dějiny národů. ISBN 80-710-6212-X.

MAPPES-NIEDIEK, Norbert. Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích. 1. vyd. Překlad Marta Miklušáková. Brno: Lidové noviny, 2013, 279, [15] s. Dějiny národů. ISBN 978-807-2948-697.

SAMKOVÁ-VESELÁ, Klára. Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení Romů. Vyd. 1. Překlad Marta Miklušáková. Praha: Blinkr, 2013, 95 s. Dějiny národů. ISBN 978-808-7579-039.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Marie Holá

Katedra filosofie

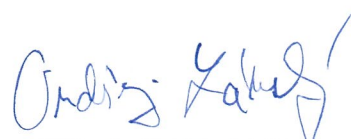
Datum zadání bakalářské práce: 10. dubna 2014

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2015

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Děkuji Mgr. Marii Holé Th.D. za její pomoc, odborné vedení, trpělivost a cenné rady při vypracování této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá sociálním postavením Romů ve 20. století v Československé republice. Zaměřuje se na nejdůležitější historické mezníky, které ovlivnily jejich tehdejší i dnešní postavení ve společnosti. Zachycuje různá opatření, nařízení a omezení, která proti nim byla během tohoto století vydávána. Práce rovněž popisuje snahy státu o jejich asimilaci a výsledky, kterých bylo dosaženo.

Klíčová slova

Romové, migrace, romská otázka, pracovní tábory, kočování, usazení, asimilace, převýchova

Annotation

The bachelor thesis is occupied with the social status of Romani people in Czechoslovakia in the 20th century. It focuses on the most important historical milestones that affected their status in society at that time and today. It collects various measures, orders and restrictions that were issued against them during that century. The thesis also describes the efforts of the state for their assimilation and the results that were achieved.

Key words

Romani people, migration, Romani question, labor camps, leading a nomadic lifestyle, settling, assimilation, re-education

Obsah

Úvod.....	9
1 HISTORIE	11
1.1 Romové v Evropě	13
1.2 Romové na našem území	15
2 ROMOVÉ V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE	17
2.1 Počet Romů, demografické charakteristiky	17
2.2 Politické řešení romské otázky	18
3 ROMOVÉ ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	26
3.1 Romové na hranicích koncem 30. let.....	26
3.2 Tragédie německých Sintů a Romů	28
3.3 Protiromská opatření v protektorátě Čechy a Morava	30
3.3.1 Zákaz kočování, přechod k usedlému životu.....	30
3.3.2 Romové v kárných pracovních táborech	34
3.3.3 Preventivní potírání zločinnosti, transporty asociálů do koncentračních táborů	36
3.3.4 Soupis cikánů, cikánských míšenců a cikánským způsobem kočujících osob	38
3.3.5 Soustředění a izolace Romů v cikánských táborech	40
4 ROMOVÉ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE.....	44
4.1 Struktura romského obyvatelstva po roce 1945.....	44
4.2 Návrat z koncentračních táborů, migrační vlny ze Slovenska.....	46
4.3 Komunistická koncepce „řešení cikánské otázky“	50
4.3.1 Hledání cest ke zrovnoprávnění v 50. letech	50
4.3.2 Hledání práce a nového domova.....	51
4.3.3 Problémy se vzděláváním	53
4.4 Komunistická koncepce asimilace Romů	56
4.4.1 Povinné usazení kočujících osob, soupis romského obyvatelstva	59

4.4.2 Krize státní politiky vůči Romům v 1. pol. 60. let.....	61
4.4.3 Organizovaný rozptyl romských obyvatel v 2. pol. 60. let.....	63
4.5 Období let 1968 – 1973	64
4.6 Období let 1974 – 1989	65
5 ROMOVÉ PO ROCE 1989	68
Závěr	70
Seznam použité literatury	73

Úvod

Všichni občané by měli mít stejný přístup ke vzdělání, zaměstnání, zdravotní péči, kultuře a bydlení. A to jak obyvatelstvo majoritní tak i minoritní. V případě Romů je tomu ovšem jinak. Romské děti jsou zařazovány do zvláštních škol i přesto, že nejsou mentálně postižené či inteligenčně zaostalé. Zaměstnat Roma mnoho zaměstnavatelů nechce, stejně tak jako mu většina majitelů nechce pronajmout byt. Z těchto příkladů je zřejmé, že romské obyvatelstvo u nás žije stále na nejnižším sociálním stupni, mnohdy ještě často v nevyhovujících, přeplněných bytech nebo ubytovnách. Příležitosti Romů jsou tak velmi omezené a romské obyvatelstvo podléhá diskriminaci.

Téma si autorka práce vybrala hned z několika důvodů. Po dobu dvou let bydlela na jihlavském sídlišti, které bylo nechvalně známé jako romské sídliště, kde se člověk bojí vyjít ze svého bytu i ve dne, natož v noci. V městských novinách se často vyskytovaly články, které ohlašovaly stížnosti obyvatel na rušení nočního klidu, hlučné vystupování Romů během dne, kdy se romští obyvatelé sídliště shromažďovali venku před domy a trávili zde převážnou část dne. Bylo možné zaznamenat i zprávy o zničených romských bytech. Z pohledu autorky bylo ale sídliště místem jako každým jiným i přesto, že necelou polovinu obyvatel tvořili Romové. Osobně se nesetkala ani s výtržnostmi dětí, které si dle jejího názoru pouze hrály, i když o něco hlasitěji než děti neromské, ani s hlukem v době nočního klidu. Na vlastní oči měla možnost přesvědčit se o tom, že romské byty jsou upravené, čisté a mnohdy i velmi pěkně vybavené. Začala přemýšlet nad tím, proč jsou vlastně Romové „házeni do jednoho pytle“ a proč mnohdy nepodložené předsudky stále existují. Dalším důvodem k výběru tématu bylo, že několik romských dětí z tohoto sídliště během letních prázdnin doučovala na opravné zkoušky. Jednalo se o děti základní školy, které by, třeba již po druhé, měly propadnout. Autorka byla velmi překvapená, že děti tzv. na propadnutí se tak rychle učí a chápou vysvětlovanou látku. Zde jasně vyplývá, že pouze nedostatečná motivace, ať už ze strany rodičů nebo učitelů, je mnohdy jediným důvodem, proč ve školách dosahují tak špatných výsledků. Při hodinách doučování u nich také zaznamenala neznalost tradičních českých zvyků. To je jasným příznakem toho, že jejich komunita uctívá jiné tradice, stejně jako má jiné hodnoty. V prvním ročníku studia na vysoké škole se autorka přihlásila na předmět, který se zabýval problematikou menšin, tedy i problematikou Romů. Na hodinách jí do sebe začalo všechno zapadat a uvědomila si, že pro pochopení dnešní situace Romů je důležité znát i historický kontext.

Tato bakalářská práce tedy popisuje nejdůležitější historické mezníky v životě Romů, které ovlivnily jejich současné postavení ve společnosti. Jejich dnešní život a vztah s majoritou je těmito významnými situacemi velice ovlivněn. Přesto si však Romové ani majoritní společnost mnohdy důležitost tohoto historického kontextu neuvědomují.

Práce se zmiňuje o migracích Romů do Evropského prostoru a následně do českých zemí. Seznamuje čtenáře s tím, že již za vlády našich panovníků byla proti Romům vydávána různá nařízení, která je diskriminovala a dávala jim najevo jejich nerovné postavení. Největší pozornost zaměřuje práce na situaci Romů v zemi v období Československé republiky, druhé světové války a po válce. Během těchto období byla vydávána různá nařízení, jejichž cílem bylo se Romů buď „zbavit“ nebo je plně začlenit do majoritní společnosti. Při všech těchto snahách došlo ale k několika mylným předpokladům a chybám, které negativně zasáhly zejména obyvatelstvo Romů.

Cílem práce je tedy seznámit čtenáře s problematikou sociálního postavení Romů během 20. století a popsat, jak se jejich postavení ve společnosti vyvíjelo za první Československé republiky, během druhé světové války a následně v období po druhé světové válce.

1 HISTORIE

Historie Romů je dosud zcela nejasná, neúplná a verze jejího výkladu se mnohdy liší. Každý národ popisuje vlastní dějiny sám. K tomu využívá písemných pramenů, které sepsali příslušníci daného národa. Romské písemnictví však neexistuje, a je tedy možné využít pouze dokladů, které o Romech sepsali příslušníci národa jiného. Tyto doklady z řad majority jsou ale velmi často zkreslené, neobjektivní a setkáme se v nich s vžitými stereotypy a polopravdami. Nejvíce svědectví o Romech se zachovalo v historických soudních spisech, popravčích knihách apod. I přesto, že Romové sami svoje dějiny nepsali, jejich slovesnost obsahuje řadu pověstí, které se k jejich původu vyjadřují. Tyto báje spojují prvky historické s fikcí a často jsou pouze projevem romské obrazotvornosti. Ukázka jedné z těchto pověstí je uvedena níže.¹

„Na počátku byl Bůh na světě sám. Ale samotnému se těžko žije, a tak chtěl stvořit lidi. Uhnětl z těsta člověka a dal ho péct do pece. Jenomže neměl ještě zkušenost, jak se dělají lidé, a když toho člověka vytáhl z pece, byl celý černý, spálený. A tak Pánbůh řekl: „Dobrá, nechám tě žít tam, kde jsou vedra, slunce.“ Tak povstali černí lidé. Udělal z těsta dalšího člověka. A znovu jej vložil do pece. Ale tentokrát se bál, aby nebyl tak černý jako minule, a tak ho z pece vytáhl předčasně. A tenhle člověk byl nedopečený, bílý jako tvaroh. „Bože, bože, co s tímhle tvorem budu dělat?“ povídá si Bůh. „Zpátky do trouby ho už strčit nemůžu.“ A tak si Pánbůh řekl: „Budeš žít v takových místech, kde je spíš zima než teplo.“ A tak vznikli bílí lidé. Ještě jednou uhnětl Pánbůh člověka, chtěl to vyzkoušet do třetice. Snad už se mu to tentokrát podaří, aby ten člověk byl tak akorát. Dal ho do trouby a dával pozor. Když ho vytáhl, nebyl ten tvor ani moc černý, ani moc bílý, ale pěkně do kávova, zkrátka akorát, jak má být. A tak mu Pánbůh povídá: „Ty můžeš žít všude, na všech místech. Můžeš žít tam, kde je teplo, i tam, kde je zima.“ A z těchhle tvorů jsme povstali my Romové...“²

Při pátrání po původu Romů se historikové setkávali s různorodými problémy. Často museli vycházet z neúplných až protikladných pramenů. Z těchto zdrojů nebylo možné poznat, zda jde o zápis pravdivý nebo nadsazený. Navíc není jisté, zda byly skupiny, o kterých kronikáři píší, opravdu předkové dnešních Romů. Každý poznatek, který byl o historii Romů zjištěn, tedy musí být konfrontován s lingvistickým dokladem. V 18. století již někteří badatelé odhalili souvislost mezi romštinou a indickým jazykem.

¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. ISBN 80-7028-141-3, s. 9.

² Tamtéž, s. 9.

Obecně se má tedy za to, že Romové pocházejí z Indie. Existuje však mnoho teorií, které jejich indický původ vyvracejí. Podle poměrně malé skupiny akademických skeptiků ze západní Evropy jsou Romové Evropany, kteří byli ze sociálních důvodů vyloučeni ze společnosti a nuceni žít na jejím samém okraji. Většina vědců se však přiklání k názoru, že Romové pocházejí z Indie.³

Z Indie Romové odcházeli v migračních vlnách, které od sebe byly vzdáleny několik staletí. Doba migrace se předpokládá mezi 3. - 10. stoletím n. l. Dnes žijí téměř na celém světě. Do Austrálie nebo Ameriky se ale dostali až v 19. a 20. století s vlnou přistěhovalců z Evropy. V jednotlivých zemích se romské skupiny zdržely různě dlouhou dobu. Délku pobytu můžeme určit podle množství přejatých a cizích slov v romském jazyce.⁴

Podle R. L. Turnera, anglického lingvisty, žili předkové Romů v Rádžastánu (členský stát v Indii u západních hranic s Pakistánem) a odtud se rozptylovali do ostatních oblastí Indie. Výzkum ruských lingvistů L. N. Čerenkova a T. V. Ventcelové prokazuje, že romské dialekty postrádají společný původ. To dokazuje, že Romové již ve své pravlasti příslušeli k několika různým entitám a nepocházeli tedy z jednoho společného celku.⁵

Árijové (indoevropští dobyvatelé) se na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. dělili na stavy, z nichž každý měl souhrn povinností a práv. Dělení zahrnovalo celkem čtyři stavy – příslušníci tří nevyšších byli plnoprávní, příslušníci čtvrtého byli neplnoprávní. Později byla do dělení zahrnuta ještě skupina nedotknutelných (nesměli se dotknout prvních čtyř stavů). S rozvojem hinduismu se stavy dále dělily na kasty (rody, rozšířené rodiny). Mezi kastami se nedalo přestupovat a každá z nich dědičně vykonávala jednu profesi, pomocí níž si zajišťovala existenční prostředky. Zmíněná monoprofesnost nutila členy dané kasty k permanentnímu územnímu pohybu, tedy k řemeslnickému kočovnictví nebo parazitující potulce. Se vznikem každé další generace přibývalo v dané kastě kovářů, muzikantů apod. To způsobilo dělení na podkasty, z nichž pouze jediná mohla v daném areálu zůstat. Ty další se pak stěhovaly do areálů jiných. Tam se ale celý proces opakoval, a tak docházelo k dalšímu územnímu pohybu. Jednou skupinou původního indického obyvatelstva byli předkové dnešních Romů, Domové. Ti patřili ke kastám nejnižším

³ KENRICK, Donald. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. 1. české vyd. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0589-X, s. 7, 9, 13, 14.

⁴ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 15.

⁵ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. dopl. vyd. Olomouc: Vydavatelství UP, 1999. ISBN 80-7067-952-2, s. 10.

a opovrhovaným. Monoprofesnost, stejně jako u předchozích kast, zapříčinila územní pohyb Domů, kteří směřovali do Paňdžábu, poté dále přes hranice Indie na západ.⁶

Perská říše Sasánovců (území dnešního Íránu) byla prvním územím, kterým migrační vlny procházely a na určitý čas se zastavovaly. Odtud také pocházejí dvě nejstarší písemné zmínky o jejich přítomnosti. „*Teprve po opuštění Indie mohly výrazné odlišnosti od okolního perského obyvatelstva vyvolat u členů domských kast vědomí společného původu a název Dom se mohl stát skupinovým jménem pro celé etnikum.*“ Indická hláska d se později v Arménii změnila v l (Lomové), v Sýrii v d (Domové) a v Evropě v hlásku r (Romové).⁷

1.1 Romové v Evropě

Postupně, ještě před vstupem do Evropy, se kasty dělily na dva proudy. Podél severoafrického pobřeží postupoval méně početný proud, který se usadil na Pyrenejském poloostrově. Druhý proud směřoval do Konstantinopole, přes Dardanely na Balkánský poloostrov a odtud do celé Evropy. První zmínka o Romech v Konstantinopoli (Byzantské říši) pochází z poloviny 11. století. V této zprávě jsou Romové nazýváni Atsinganoi. To bylo pojmenování pro kacířskou sektu, která tudy procházela před Romy a stejně jako oni se zabývala věštěním a čarováním. Právě odtud vzniklo pojmenování Cikáni. Následoval průchod Malým Egyptem (okolí města Méthoné na Peloponésském ostrově). Záměna s Egyptem na severu Afriky pak vedla k nesprávné tezi, že Romové pochází z Egypta.⁸

V době, kdy bylo zrušeno nevolnictví Romů v Moldavsku (1855) a Valašsku (1856), se odehrála poslední migrační vlna do Evropského prostoru, která se však neskládala pouze z bývalých nevolníků.⁹ Do Evropy přicházely různé skupiny: Lováριοvé (koňští handlíři), Kalderaši (kotláři) a další. Ti všichni byli nazýváni jako Vlašika Roma, tedy valašští nebo olašští Romové (Rumun, tj. Valach nebo Oláh). A to z toho důvodu, že jejich dialekt byl silně ovlivněn rumunštinou.¹⁰

Ze strany církve byli Romové v Evropě zpočátku přijímáni tolerantně. K tomu zřejmě přispěly také romské pověsti, ve kterých například Romové putují po světě na

⁶ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*, s. 10 - 12.

⁷ Tamtéž, s. 12.

⁸ Tamtéž, s. 12 - 13.

⁹ HANCOCK, Ian. *Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta, 2001. ISBN 80-902608-3-7, s. 51.

¹⁰ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*, s. 14 - 15.

výraz solidarity s Kristem, který také na útěku musel projít mnohými zeměmi. Romům byly světskými a církevními feudály poskytovány ochranné listy, které je měly na jejich cestě chránit nebo jim zajistit podporu místních obyvatel. Jedním z příkladů je ochranný list Zikmunda Lucemburského z roku 1417.¹¹

Pohled obyvatel Evropy se ale začal měnit již na počátku 15. století. Evropské obyvatelstvo začalo Romy podezřívát z toho, že nejsou takovými křesťany, za jaké se vydávají. Jedním z důvodů bylo, že romské obyvatelstvo totiž ve skutečnosti mnoho křesťanských zásad nedodržovalo. Cizí bylo většinovému obyvatelstvu i pro Romy typické provozování černé magie, zaříkávání hadů apod. Vztah k romské komunitě se posléze dále zhoršoval. Důvodem však byly pouhé domněnky a zvěsti, které se o Romech šířily. Byli například ztotožňováni s tureckými nájezdníky. Dále se dopouštěli drobných polních krádeží, krádeží drůbeže a dalších. Také nápadně odlišný vzhled, cizí mentalita a odlišné zvyklosti nikterak k jejich oblibě nepřispěly.¹²

Nepochopení postupně přešlo v averzi a vůči Romům nastala skutečná represe. Například sněm Svaté říše římské národa německého se usnesl, že Romové musí být pronásledováni a vyháněni z celého území a pod hrozbou pokut tomu musí napomáhat všichni občané. O něco později, ve Frankfurtu nad Rýnem, bylo vydáno usnesení, že zabití Roma není zločinem. Ohledně zmíněných nařízení bylo pro romské skupiny ideálním místem Turecko. Kvůli neustálým bojům se odsud však opět vracely do střední a západní Evropy.¹³

Od počátku 18. století měli Romové do většiny zemí v Evropě zákaz vstupu. Proto se na daných územích zdržovali pouze tak dlouho, dokud nebyli dopadeni. Romské skupiny musely být naprosto soběstačné, což nebylo možné bez dobře fungujícího kolektivu, ve kterém měl každý z nich své místo a ve kterém panovala přísná pravidla. Jedno z nejpřísněji dodržovaných pravidel byla příprava a konzumace potravin. Toto pravidlo pravděpodobně pocházelo z kultury indické. Velká pozornost byla zaměřena také na ženy, které nesměly mít nečisté určité části oděvu. Nevěra žen se pak trestala vyhoštěním z kolektivu. Významné postavení v komunitě zaujímalí staří lidé a ženy s léčitelskými schopnostmi. Krádeže byly nepřípustné a solidarita byla pro Romy velmi příznačná. Na cestách se ujímali i neromských sirotků, o které pečovali.¹⁴

¹¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 18.

¹² Tamtéž, s. 18 - 19.

¹³ Tamtéž, s. 19 - 20.

¹⁴ Tamtéž, s. 20.

Teprve v souvislosti s migračními vlnami, které směřovaly ze střední Evropy na západ, se vynořila různá pojmenování Romů, která od migrantů okolí přejímalo. Například v Německu označení Sintí (spolek, spojení) nebo ve Francii Manuša (člověk). Z různých důvodů bylo ve Francii romské obyvatelstvo označováno také jako Bohémiens. Možná to bylo tím, že v nich viděli příchozí z Čech, možná tím, že z českého prostředí přicházely nejstarší zprávy o migračních vlnách. Dalším možným důvodem je fakt, že migranti se vykazovali ochrannými listy Zikmunda Lucemburského, který se později stal českým králem. V minulosti tedy nemělo romské obyvatelstvo žádné obecně přijaté pojmenování a majorita je často nazývala apelativy s hanlivým příděchem. Mezinárodní unie Romů rozhodla v roce 1971 o jednotném pojmenování Rom.¹⁵

1.2 Romové na našem území

Již od 14. století předpokládáme přítomnost Romů v českých zemích. Jednoznačné informace o jejich průchodu našimi zeměmi pochází však teprve z 15. století. Přináší je zpráva z roku 1417.¹⁶

Oproti ostatním zemím se v českých zemích začala protiromská opatření zavádět s určitým zpožděním. Jako první se v roce 1538 moravští stavové usnesli, že Romové mají být vyhošťováni ze všech moravských obcí. Rozhodnutí Ferdinanda I. z roku 1545 ještě zakazuje, aby se Romům při vyhošťování ubližovalo na těle. Později král upozorňuje, aby ženy a děti nebyly topeny, ale využívány k práci a popravování byli jen muži. Zpřísnění přístupu vůči Romům bylo zaviněno jejich domnělým přísluhováním Turkům, kteří všeobecně budili strach v celé Evropě. V malé míře k tomu také přispívaly krádeže a žebrota. Pravidla u nás přesto nebyla tak přísná jako v ostatních zemích a proto se Romové stále vraceli.¹⁷

Roku 1697 císař Leopold I. prohlásil Romy za psance a ti mohli být kýmkoliv beztrestně zabiti. Ve 20. letech 18. století nabyla protiromská opatření vysoké intenzity. V době vlády Karla IV. mohl být nejvyšší trest smrti, který bylo možné dříve použít pouze na muže, aplikován i na ženy. Jejich děti pak byly posílány na převýchovu.¹⁸

Marie Terezie v roce 1749 vydala nařízení, že Romové budou vyháněni ze země. Při prvním dopadení budou trestáni mrskáním a při dopadení opakovaném popraveni.

¹⁵ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*, s. 14 - 15.

¹⁶ FRASER, Angus. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-212-X, s. 269.

¹⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 19 - 20.

¹⁸ FRASER, Angus. *Cikáni*, s. 269.

Vojska dokonce vyhledávala romské skupiny v lesích. Později pochopila (jako první z evropských panovníků), že tyto postupy ale problematiku neřeší a v roce 1761 zrealizovala program asimilace a usazování Romů. Projekt byl realizován zejména v Uhrách a částečně na Moravě. Čechy nezasáhl. Asimilace Romů s rolnickým obyvatelstvem byla cílem programu. Romové nesměli užívat svůj jazyk, provozovat svá tradiční řemesla, ani nosit svůj tradiční oděv. Chlapci nad 16 let byli povoláváni k vojsku a oficiálně nesezdání rodiče neměli právo na své děti, které jim byly odebírány a posílány na převýchovu. Úmysly své matky rozvíjel i Josef II., který rozhodl o usazování Romů na bývalých půdách klášterů. Toto usazování proběhlo v celkem 13 obcích a ve dvou z nich se vytvořily romské osady.¹⁹

Ještě v druhé polovině 19. století nejsou Romové v Čechách usazeni. Na Moravě už však ano. Vznikaly zde romské tábory, které se nacházely na samých okrajích obcí, zcela izolované od ostatních obyvatel. Časem se romské rodiny včlenily i do nitra obcí. Majoritní obyvatelstvo si romské sousedy nepřálo, avšak časem se Romům podařilo navázat s ním nejprve ekonomické a později i sousedské vztahy. Jelikož se původní obyvatelé obce stávali jejich zákazníky nebo zaměstnavateli, omezili Romové pro udržení těchto vazeb i dosud provozované drobné krádeže. V okamžiku, kdy se stali členy dané obce či města, byly jejich děti povinné docházet do škol a ještě před druhou světovou válkou byl zaznamenán první romský vysokoškolák, několik středoškoláků a mnoho Romů disponovalo výučním listem. Integrace postupovala rychlým tempem. Byla přerušena v době okupace, kdy mnoho českých Romů zahynulo v koncentračních táborech. Romové, kteří u nás nyní žijí, jsou tedy převážně Romové slovenští, kteří na naše území přicházeli po druhé světové válce.²⁰

I přesto, že Romové byli na mnoha místech usazeni, stále převažuje výskyt Romů kočovných. Na kočování je nadále nahlíženo jako na překážku v integraci. Pokusy o nucené usazování romských skupin pokračovalo i po vzniku Československé republiky.²¹

¹⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 21 - 22.

²⁰ Tamtéž, s. 22 - 23.

²¹ Tamtéž, s. 22 - 23.

2 ROMOVÉ V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE

2.1 Počet Romů, demografické charakteristiky

Za doby existence Československé republiky proběhla dvě sčítání romské populace. Obě tato meziválečná sčítání byla však neurčitá, protože do statistik byli započítáni jen ti Romové, kteří se ke své příslušnosti hlásili. Roku 1921 statistika podchycuje 8028 romských osob. Z toho 61 v českých zemích a 7967 na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Roku 1930 bylo evidováno 31 415 Romů. V českých zemích tentokrát 227 a 31 148 na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Na tato dvě sčítání však nelze zcela spoléhat. O něco spolehlivější byla evidence Romů dle domovské příslušnosti. Byla provedena v letech 1922 – 1927. Ani ta však nebyla zcela úplná, protože zůstala nedokončená a také proto, že podchycení romských skupin nebylo lehké a mnoho z nich šetření uniklo (kočovní Romové). Únik evidenci platil i pro Romy zámožné, kteří byli již asimilováni a od zbytku romského obyvatelstva se distancovali. Přesto bylo podchyceno celkem 51 866 Romů. Nejpočetnější romská populace se nacházela na území slovenském (48 854). Mnohem méně Romů bylo zaznamenáno na Moravě (2268), v Čechách (579), ve Slezsku (71) a na Podkarpatské Rusi (94). 19 843 dětí a 4576 mladistvých naznačuje, že věkové rozvrstvení romského obyvatelstva se vyznačovalo mladostí.²²

Více než 60 % dospělých Romů a Romek se živilo prací. Druhá, menší část byla nezaměstnaná nebo se živila různými druhy parazitismu, např. drobnými krádežemi nebo žebrotou. Mezi vykazované zdroje obživy patřilo zejména kočovnictví řemeslníků, překupníků a hudebníků. Druhy obživy byly vázány i na usedlý život kovářů, hudebníků a zejména příležitostných nádeníků a poskytovatelů nejrůznějších služeb. V Čechách se nejrůznějším druhům kočovnictví věnovala převážná většina Romů a námezdně nebo služebně zde pracovala pouze pětina. Podobná situace byla i ve zbylých dvou historických zemích. Výjimkou byla jižní a jihovýchodní Morava, kde byl počet usedlých Romů vyšší. Zde tradiční profese ustupovaly a mnoho romských obyvatel se živilo příležitostnými pracemi na stavbách, v zemědělství apod. Stejný přelom ve způsobu obživy nastal na východě Slovenska. I zde Romové v převážné většině případů pracovali jako námezdníci a služebníci. Za tyto práce byli romští pracovníci placeni nízkou sumou

²² NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. 1. vyd. Brno: Filozofická fakulta MU, 1994. ISBN 80-210-0945-4, s. 11 - 12.

a ještě častěji v naturáliích. Proto mnohdy vyhledávali další zdroje obživy – krádeže, žebrotu a další.²³

V historických zemích žila romská populace ve 153 obcích na Moravě a ve Slezsku a ve 26 obcích v Čechách. Kromě jihovýchodní Moravy zde Romové žili obklopeni majoritním obyvatelstvem. Většina romských skupin kočovala a na jednom místě setrvala pouze v zimních měsících. Na jihovýchodě Moravy byly na okrajích obcí či měst zakládány cikánské tábory. Nejvíce obcí s Romy se nacházelo na Slovensku, zejména v Košicích a Trebišově, kde žili ve zvláštních čtvrtích nebo se soustřeďovali do určitých ulic. Tzv. cikánské tábory pak vznikaly hlavně na venkově. Na Podkarpatské Rusi lze předpokládat cikánské tábory zejména v Užhorodě a Mukačevu.²⁴

2.2 Politické řešení romské otázky

Československá republika nechávala autoritativní režimy ve vlastním sousedství daleko za sebou. Přesto však i v ní došlo k posunu směrem ke konzervatismu. Stalo se tak na konci 20. a na počátku 30. let. Právě tehdy přijala zákon o potulných cikánech, jehož tvorba a úprava měla dlouhou předehru.²⁵

Od počátku vzniku státu bylo slyšet mnoha požadavků po protiromských opatřeních. Důrazný byl například protest z Jičína z roku 1919. V té době zde prý páchaly krádeže a ohrožovaly bezpečnost lidí romské skupiny, které tady kočovaly nebo se potulovaly. S výsledky potírání tzv. cikánského zlořádu nebyla spokojena ani zemská správa politická v Praze. Odpověď na tyto dvě stížnosti byla stejná. Ministerstvo vnitra v obou případech doporučilo „*stíhat Romy podle platných rakouských předpisů a formulovat návrhy na preventivní i represivní prostředky*“.²⁶

Okresní správní komise v Libáni následujícího roku navrhuje, aby bylo zakázáno kočování a potulka, aby bylo obecní samosprávě poskytnuto právo na vydávání zvláštních nařízení o postrku, a aby obcím s usedlými romskými rodinami byla poskytnuta zvláštní finanční pomoc.²⁷ Dalším návrhem bylo provést soupis romské populace a zřízení občanské stráže proti kočovným a potulným Romům. Černá n. Orlicí zase požadovala, aby byli Romové pochyťáni, dočasně umístěni do bývalých zajateckých táborů a poté

²³ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 13 - 16.

²⁴ Tamtéž, s. 16 - 17.

²⁵ Tamtéž, s. 18.

²⁶ Tamtéž, s. 18.

²⁷ SOUKUP, Ladislav. *Snahy o regulaci tuláckého života cikánů v prvním desetiletí ČSR. Právo a menšiny*. Praha: Karolinum, 2013, 117-132. ISSN 0323-0619, s. 117.

trvale usazení. Na základě tohoto požadavku byla vypracována předloha zákona o omezení tuláctví a zahálčivého života. Cílem připravovaného zákona bylo soustředit tuláky a kočovníky na konkrétní místa, tedy zakázat jejich pohyb. Pak by bylo možné zjistit od každého z nich státní příslušnost, domovskou obec a způsob obživy, ale také sejmout otisk prstu. Odtud by pak měly být všechny osoby rozděleny podle zdravotního stavu nebo pracovní způsobilosti do určitých míst či institucí. Osoby s nakažlivými chorobami nebo práce nezpůsobilé by měly být umístěny do nemocnic či starobinců. Osoby bez stálého bydliště nebo zaměstnání by byly soustředěny v donucovacích pracovnách a jejich děti pak v sirotčincích a nalezincích. V neposlední řadě, osoby s cizí státní příslušností by byly ze země vyhoštěny. Zbývajícím osobám měla být vydána občanská legitimace s otiskem prstu. Místo svého bydliště budou moci tyto osoby opustit pouze se souhlasem úřadů a budou povinny vykonávat své dosavadní zaměstnání (nikoli však kočovné činnosti).²⁸

Zákon o omezení tuláctví a zahálčivého života vykazoval souvislost s protiromským výnosem vídeňského ministerstva vnitra z roku 1888, ale nebyl zaměřen výhradně proti kočovným Romům. Ostatně ani název zmínku o Romech neprozrazoval. Bylo však zřejmé, že pozornost je v něm soustředěna především právě na Romy. Lze tak poznat jednak z formulací daných ustanovení a jednak z důvodové zprávy, ve které je zmíněno, že předchozí opatření nedokázala zabránit pohybu kočovných či potulných Romů a nedokázala zabránit ani jejich delikvenci.²⁹

Předloha zákona byla roku 1921 dokončena, ale její úpravy se protahovaly.³⁰ Se stoupající netrpělivostí pak byly venkovskými obcemi podávány hromadné petice, ve kterých protestovali proti „řádění cikánů“³¹ První byla podána několika jihočeskými obcemi roku 1922. Jsou v ní tlumočeny stížnosti obyvatel na kočovné Romy, tuláky a komedianty, kteří ohrožují bezpečnost těchto obcí, a také v ní zaznívá požadavek, aby byl připravovaný zákon co nejrychleji schválen. Další žádosti následně zasílaly i obce z dalších okresů. V legislativní úpravě problematiky Romů byl iniciativní zejména agrární poslanecký klub. S vlastním dotazem však nakonec vystoupili národně demokratičtí poslanci. Na základě toho bylo uloženo ministerstvu vnitra, aby dokončilo a předložilo zákon „na potírání řádění Cikánů domácích i cizích“ ke schválení co nejdříve.

²⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 18 - 19.

²⁹ Tamtéž, s. 19.

³⁰ Tamtéž, s. 19.

³¹ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1, s. 22.

Jedině tak je totiž prý možné zajistit bezpečnost (osobní i majetkovou) obyvatel venkova. Stížnosti také přicházely od jednotlivců. Například MUDr. J. Tillich se v dopise obrátil na kancelář prezidenta se zprávou, že Romové prý do jeho obvodu zavlekli tyfovou nákazu, kterou bylo nakaženo již 70 osob. Z hlediska tak závažných prohřešků viděl MUDr. Tillich nejlepší řešení v úpravě řešení romské otázky po vzoru německého zákonodárství.³²

V důsledku všech těchto stížností, resp. petic, přešlo ministerstvo vnitra k připomínkovému řízení. Připomínky k předloze si vyžádalo od ministerstev financí, spravedlnosti, sociální péče, školství, zdravotnictví apod. Dále od zemských výborů, zemských politických správ a československých zastupitelských úřadů v cizině. I toto řízení se však protahovalo. Předloha zákona zůstávala stále jen na papíře a z důvodu pozvolného ožívování ekonomiky v důsledku poválečné hospodářské krize nakonec nebyla předložena k projednání a schválení. Dalším důvodem bylo, že připravovaný zákon se vymykal z okruhu lidských práv a také ze stávajícího rámce budovaného právního státu. Jediným výsledkem tedy byla registrace kočovných a potulných Romů a pokus o soupis romské populace.³³

Četnická stanice v Kuřimi začala jako první spisovat pro celý obvod Moravy kočovné a potulné Romy a s nimi také „*brusiče, deštníkáře, eskamotéry, příslušníky kolotočů, houpaček a loutkových divadel, pak škodlivé potulné osoby, specializované na jistý druh trestných činů, jako potulné zloděje, podvodníky a podvodnice, lákající závdavky, peníze a zboží, okrádající své službodárce, sbírající malé děti atd.*“. Zkušenost z Kuřimi se osvědčila, a tak podle ní policejní ředitelství v Praze vypracovalo jednotný registrační systém i pro ostatní země. Vznikla registrační místa kočovných Romů a tuláků. V Čechách se tímto místem stala četnická stanice v Březnici a ve Vysokém Mýtě, ve Slezsku četnická stanice v Opavě a na Slovensku četnická stanice v Hlohovci, Zvolenu a Prešově. Dále na Podkarpatské Rusi četnická stanice v Užhorodě.³⁴ Mimo to se v roce 1925 uskutečnil soupis romské populace při zvláštních pochůzkách. Tím bylo evidováno 64 938 osob (Čechy 579 osob, Morava 1994, Slezsko 79, Slovensko 62 192, Podkarpatská Rus 94 osob). Výsledky tohoto soupisu, ale stav podhodnocovaly, počet Romů byl nepochybně vyšší.³⁵

³² NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 19 - 20.

³³ Tamtéž, s. 20.

³⁴ Tamtéž, s. 20 - 21.

³⁵ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 22.

Teprve s nástupem hospodářské konjunktury a postupným prosazováním konzervativnějších vývojových změn v Československu se otevřela cesta k zákonné úpravě romské otázky. Přispěl k tomu i fakt, že mezi Romy a majoritou se vztahy podstatně zhoršovaly. Příčinou toho byly domnělé loupeže romských skupin v jižních Čechách a také odhalení mladistvých romských zločinců v Moldavě n. Bodvou. Moldavská skupina se skládala z devatenácti členů, kteří se při loupežích dopustili několika vražd. Tato skupina byla neprávem obviněna z kanibalismu.³⁶ Krádeže na jihu Čech byly připisovány skupině pěti Romů. Proti ní byla zorganizována razie, při které bylo zadrženo 158 podezřelých, mezi nimiž bylo 25 Romů. Agrárnímu deníku Venkov, který o obou událostech referoval, se podařilo rozvířit nenávistnou kampaň proti Romům, ke které se následně přidávaly deníky další.³⁷

O nutnosti řešit romskou otázku byly v poslanecké sněmovně podány dvě interpelace. První byla podána socialistickými poslanci, podle kterých byly zhoršené bezpečnostní podmínky důkazem toho, že nelze řešit romskou otázku dosavadními prostředky a je nutné probudit úřady z nečinnosti, a osoby, které se vyhýbají práci a jsou veřejnosti na obtíž, mají být dodány do donucovacích pracoven a jejich děti pak odebrány k výchově do zvláštních ústavů. Druhá interpelace zazněla ze strany agrárních poslanců. Ve svém dotazu uvažovali o příčině zvýšené kriminality, následně požadovali různé zakročení všemi možnými prostředky. Kočovnictví a tuláctví, zejména pak Romů, by měly potírat bezpečnostní orgány. Problém podle nich nebylo možné vyřešit jen prostředky trestního práva, ale zřízením institucí pro nucenou práci a výchovu. Mělo se využívat i mimořádných opatření, protože šlo o obzvláštní nebezpečí. Na obě interpelace vláda odpověděla, že ministerstvo vnitra stoupající nebezpečí tzv. cikánského zlořádu sledovalo a vypracovalo návrh na legislativní úpravu romské otázky. Přípravy předlohy zákona proti Romům byly tedy obnoveny.³⁸

Jednalo se o souhrn nařízení, obsažených ve výnosu vídeňského ministerstva vnitra z roku 1888 a zejména o spisový materiál z pokusu o vydání zákona o omezení tuláctví a zahálčivého života z let 1922 - 1926. Úprava romské otázky obsahovala podněty ze zahraničních vzorů. Nejvíce podnětů čerpala z francouzské legislativní úpravy o provozování kočovných živností a cestování kočovníků z roku 1912 a z bavorského

³⁶ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 25.

³⁷ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 21.

³⁸ Tamtéž, s. 21 - 22.

zákona o Cikánech, tulácích a povalečích z roku 1926.³⁹ Francouzský zákon nebyl namířen výhradně proti Romům, ale proti tulákům bez trvalého bydliště, kteří nebyli kočovnými řemeslníky. I přesto, že Romové zde nebyli výslovně citováni, byli v první řadě právě oni za tuláky považováni. Pro všechny tyto osoby byla zavedena evidence pomocí antropometrických knížek, které plnily funkci průkazu totožnosti. Průkaz byl vystavován všem těmto osobám starším třinácti let. S menšími změnami byla myšlenka o řádné evidenci přejata i do návrhu zákona československého. Oproti jiným státům byl bavorský zákon výjimečným opatřením namířeným proti Romům. Zákon byl spíše policejním předpisem, jak bojovat proti cikánskému zlořádu. Bavorský zákon měl nepochybný vliv na navrhovaný zákon československý. Podobnost můžeme najít především v člancích, ve kterých bylo kočování vázáno na řadu speciálních povolení. Při zavádění kočovných listů vycházeli navrhovatelé právě z těchto praktik. Inspirace bavorským zákonem je znatelná také v člancích o táboření a omezení pohybu Romů. Na základě těchto zahraničních a domácích podkladů byla ministerstvem vypracována předloha zákona o potulných Cikánech. Po jednáních a schvalovacích řízeních byl návrh vyhlášen jako zákon č. 117 ze dne 15. července 1927.⁴⁰

K projednávanému návrhu zaujímaly politické strany různá stanoviska. Někteří s návrhem zákona souhlasili, jiní k němu měli výhrady a někteří s návrhem výhradně nesouhlasili. S předloženým návrhem souhlasila především agrární strana, podle které si Romové musí uvědomit, že jsou na rozcestí. „*Nyní musí se rozhodnout buď pro to, aby se přizpůsobili životu ostatních vrstev obyvatelstva, jejich civilizaci, jejich názorům morálním, nebo že kola života přejedou přes ně drtivě k dennímu pořádku.*“ Zároveň zdůrazňuje, že předpisy zákona pomohou při výchově Romů k práci a pořádku. Zástupci Svazu německých zemědělců se k návrhu zákona vyjádřili podobně. Lidovecký poslanec užil proti Romům velmi ostrá slova a kromě nejúčinnějších řešení se přimlouval dokonce za označování romské populace pomocí tetování. Stejně tak německá křesťansko-sociální strana s návrhem souhlasí a prohlašuje, že se před schválením výjimečných a policejních opatření proti Romům nemůže uzavírat. Čeští a němečtí sociální demokraté přijímají navrhovaný zákon s dílčími výhradami. S užitím ztřeštěných opatření proti rostoucí kriminalitě sice souhlasí, ale výzvy agrárního tisku po zřizování pracovních kolonií

³⁹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 25.

⁴⁰ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 22.

odsuzují. Komunisté s návrhem zákona v zásadě nesouhlasili. V návrhu spatřovali pouze jedno z policejních opatření buržoazie.⁴¹

K vyhlášenému zákonu o potulných Cikánech byly roku 1928 vydány výnosy ministerstev a prováděcí nařízení. Legislativní úprava romské otázky tak nabyla definitivní podoby. Zákon se vztahoval na potulné Romy. Mezi ně byli řazeni kočovníci a tuláci žijící po cikánsku. Ti byli za kočovné a potulné považováni i v případě, že byli polousedlí a setrvali část roku ve stálém bydlišti. Absence definic základních pojmů byly hlavním nedostatkem zákona. Zejména pojmy „cikánský způsob života“ a „tulák“ byly všeobecné a široké. Následkem toho byly neoprávněné zákroky i proti těm, kteří měli stálého bydliště a řádně pracovali.⁴²

Řádná evidence byla považována za základní předpoklad úspěšného boje proti Romům. Romské obyvatelstvo dostalo povinnost dostavit se po vyzvání k soupisu. Ti, co tak neudělali, měli být potrestáni. Rovněž potrestáni měli být ti, co by o sobě uváděli nesprávné údaje, mezi které byly řazeny například i přezdívký. Evidence se museli zúčastnit romští občané Československé republiky, nebo ti, kteří se na jejím území oprávněně zdržovali. Povinnost se vztahovala na kočovné Romy starší 18 let. Děti byly evidovány s dospělou osobou. Do soupisu mohli být evidováni i Romové, kteří byli na území Československa zastiženi bez povolení k pobytu. Jedním z účelů evidence kočovných a potulných Romů bylo následné vyhošťování ze země. Sepsáno bylo celkem 36 000 osob. Za přispění četnictva a obcí měly akce na starost politické a státní policejní úřady. Skutečnost, že akce byla prováděna policejními metodami, zapříčinila prohloubení izolace romského obyvatelstva. Tomu mohlo být po dobu evidence zakázáno vzdalovat se od místa bydliště. V některých případech jim mohly být zabaveny průkazy nebo dokonce část movitého majetku. Na základě těchto opatření se zákon dostával do rozporu s ústavou.⁴³

Po vzoru francouzských antropometrických knížek se důležitou pomůckou ke zjišťování totožnosti staly cikánské legitimace.⁴⁴ Tento průkaz obsahoval datum narození, zaměstnání, rodinný stav, jazykové znalosti, ale i osobní popis, otisk prstu a dokonce i informace o zvláštním znamení dotčeného. Dále obsahoval informace o všech uložených nařízeních, poznámky o policejním dohledu a také jména dětí

⁴¹ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 22 - 23.

⁴² Tamtéž, s. 23.

⁴³ Tamtéž, s. 23 - 24.

⁴⁴ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 22.

mladších 14 let. Držitelé byli povinni nosit legitimaci stále při sobě a na vyzvání předložit úřadům, četnictvu a také polní, lesní a rybářské stráž. ⁴⁵ Postupem času však začaly být průkazy vydávány nejen Romům potulným a kočovným, ale i ostatním, což je důkazem diskriminace Romů jako celku. ⁴⁶

Po bavorském vzoru byly zavedeny kočovnické listy, které byly jakýmsi povolením ke kočování. Romové, kteří kočovali s vozidly a zvířaty určenými k tahu nebo k nošení nákladu, museli kočovnický list vlastnit. Pohyb Romů bez tažných zvířat a vozů omezován nebyl. Vozy a zvířata totiž prý mimo jiné usnadňovaly pohyb a převoz kradených věcí. Kočovnický list měl formu knížky, podobně jako cikánská legitimace. Uvedeno v něm bylo, pro které osoby platí a kolik smí být ke kočování použito zvířat a vozů. Předepsán v něm mohl být i směr a druh jízdy (např. jen cesta po silnicích, nikoli po polích cestách) či teritorium k povolenému kočování (např. jen určité okresy). Politický úřad uděloval kočovnický list na dobu jednoho roku a po uplynutí doby platnosti si Romové museli nejdéle 14 dní předem zažádat o nový. Stejně jako cikánské legitimace, i kočovnický list musel být na vyzvání předložen. Při utáboření na daném místě musel být také uložen na příslušném úřadě po celou dobu pobytu. Toto nařízení zamezovalo svobodnou volbu bydliště a volnost stěhování a zákon o kočovnických listech se tak stával protiústavním. ⁴⁷

Zákon absolutně vylučoval možnost kočování a táboření v tlupách. Tlupou byl myšlen vyšší počet členů, než kolik tvoří rodinu. ⁴⁸ Velká seskupení prý totiž ohrožovala veřejnou bezpečnost. Od zákona bylo upuštěno pouze ve výjimečných případech, například pokud bylo na určitou dobu nezbytně nutné táboření několika rodin na jednom místě. K tomu ale muselo být vydáno povolení starostou obce, který měl zároveň právo určit, kde a jak dlouho mohou rodiny tábořit. ⁴⁹

Další opatření zákona se vztahovalo na držení zbraní, střeliva a výbušných látek. Zákaz nebyl vydán jen na jejich nošení, nýbrž i na jejich držení. Zákon se vztahoval na všechny zbraně, nejen střelné. Všechny zmíněné předměty nesměly být ukryté ani v příbytku. ⁵⁰

⁴⁵ FRASER, Angus. *Cikáni*, s. 272 - 273.

⁴⁶ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 22.

⁴⁷ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 24 - 25.

⁴⁸ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 25.

⁴⁹ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 25.

⁵⁰ Tamtéž, s. 25.

Dalším možným omezením proti Romům byla možnost státní správy zakázat pohyb Romů na určitých místech nebo vstup do některých měst. V praxi se jednalo zejména o velká města, lázeňská střediska a pohraniční oblasti.⁵¹

Tuláctví a kočování se zákon pokoušel čelit i odnímáním dětí. V původním návrhu zákona by bylo možné odnímat děti mladší 18 let všem romským rodičům žijícím kočovným a potulným způsobem života. Návrh byl zdůvodněn tím, že tito rodiče nejsou schopni se kvůli zmíněnému způsobu života o své děti řádně postarat a dát jim řádnou výchovu. Při parlamentním projednávání byla podmínka potulného života vynechána. Tak ustanovení nabylo většího rozsahu. V případě nedostatečné výchovy nebo péče měly být děti odebírány a umísťovány do výchovných ústavů nebo do řádných rodin.⁵² V následné praxi však této možnosti nebylo příliš využíváno.⁵³

Zákon zahrnoval i opatření zdravotnické a veterinární povahy. Politické úřady nebo starostové obce mohli v zájmu veřejného zdraví nařídít Romům lékařskou prohlídku. Stejně tak mohla být nařízena veterinární prohlídka zvířat nebo prohlídka movitého majetku.⁵⁴

Československý protiromský zákon byl velmi propracovaný a stal se inspirací pro jiné státy. Jeho ustanovení byla převážně kárného rázu a dostávala se do rozporu s ústavou. Pomocí cikánských legitimací, kočovnických listů a dalších prostředků byli diskriminováni zejména kočovní a potulní Romové, ale v některých případech i Romové jako celek.⁵⁵ Demokraticky orientovaná veřejnost poukazovala na nelidskost některých opatření a zákon kritizovala.⁵⁶

⁵¹ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 25.

⁵² NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*, s. 64.

⁵³ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 25.

⁵⁴ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 26.

⁵⁵ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 22 - 23.

⁵⁶ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 26.

3 ROMOVÉ ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

3.1 Romové na hranicích koncem 30. let

V říši byla bezprostředně po nástupu Hitlera k moci zahájena rasová diskriminace a perzekuce. Ta se brzy začala vztahovat i na Romy, kteří byli řazeni mezi méněcenné obyvatelstvo. Rodiny uvědomující si hrozící nebezpečí se začaly z německého území stěhovat. Tak jejich část přicházela i na území Československa, resp. do českého a moravského pohraničí. O zmíněných přechodech hranic naše úřady věděly, a proto hned od počátku vydávaly nařízení, která pobyt cizím Romům na našem území zakazovala.⁵⁷ Zároveň bylo slyšet ohlasů po zpřísnění vydávání cikánských legitimací a kočovnických listů. Němečtí Romové a Sintové však hranice přecházeli i přes tato nařízení. V českých i moravských pohraničních oblastech byla zaznamenána zvýšená míra romských kočovných skupin. Například v ročním hlášení o romské problematice okresního úřadu v Bruntále se uvádí, že v roce 1933 prošlo zdejším územím mnohem více cikánských skupin než dříve. Ze spisu bylo též zřejmé, že se jednalo především o Romy vypuzené z Německa.⁵⁸

Četnické kontroly v pohraničí docházely i v dalších letech k podobným výsledkům. Přechody německo-československých hranic romskými občany totiž neustávaly. Frekvence přechodu na naše území se naopak ještě zvýšila po rakouském anšlusu. Počet Romů se u nás tedy ještě zvýšil o Romy rakouské, kteří přicházeli na naše jižní pohraniční území. „Podle hlášení okresního úřadu v Týně n. Vltavou nastal tehdy do tamního správního obvodu nepamatovaný příliv kočovníků z pohraničí a z bývalého Rakouska, takže v sídle okresu kontrolovali četníci v červnu a v červenci r. 1938 celkem 89 kočovných romských skupin.“⁵⁹

Po mnichovském diktátu se pohyb romského obyvatelstva ještě zvyšoval. V té době tisk udává, že nově příchozí Romové se živí nepoctivě, krádežemi a žebrotou. Zároveň vyzývá k tomu, aby se přistoupilo k řešení cikánské otázky třeba i po německém vzoru.⁶⁰

Dalším důvodem ke zvýšené frekvenci Romů na hranicích byla různá úřední opatření. Například okupační správa vypovídala do Československa všechny držitele kočovnických listů nebo cikánských legitimací, které byly vydané československými

⁵⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 29.

⁵⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 29.

⁵⁹ Tamtéž, s. 29.

⁶⁰ Tamtéž, s. 29.

úřady. Stejně tak i naše pohraniční orgány bránily kočovnickým skupinám ve vstupu na české a moravské území, pokud členové skupiny neměli v Československé republice domovské právo.⁶¹ Skupiny Romů pak byly na základě zákona o potulných cikánech z roku 1927 postrkem dopravovány zpět na domovské území. Kočovníci byli takto posíláni přes hranice i několikrát a extrémní postrk neunikl ani tisku.⁶² Nejlepší svědectví o postrku, kterému bylo vystaveno mnoho romských rodin, však podávaly úřední relace. Například četnická stanice v Jevíčku dostala za úkol vykázat a dopravit desetičlennou romskou rodinu zpět do jejich domovské obce. Německá celní hlídka ve Vísce u Jevíčka odmítla Romy přijmout a velitel četnické stanice v Jevíčku tak dostal příkaz, aby zařídil okamžité odstranění těchto Romů ze zdejšího území bez spolupráce říšsko-německých orgánů. Podobným způsobem bylo vyhoštěno i několik romských rodin na Mladoboleslavsku. Avšak několik dní poté se tři rodiny vrátily zpět s odůvodněním, že jim zde byla orgány SA slíbena sterilizace a koncentrační tábory. Úřad však na takovou obhajobu nedbal a přikázal vyloučit rodiny zpět do okupovaného území. Dalším velmi komplikovaným případem byla událost v Paskově. Odtud byly odeslány čtyři romské rodiny zpátky do Sudet, odkud byly zase vráceny, protože prý měly právo ke kočování v Československé republice. Četnická stanice tak romské kočovnické rodiny poslala zpět do Sudet mimocelní cestou, aby se vyhnula kontrole pohraniční stráže. Zde byly rodiny po několika dnech vypátrány a odeslány zase zpět na území Česko-Slovenska, kde prohlásily, že v Německu je hlad a bída a že chtějí žít na území Československa, protože zde mají právo kočovat. Přítrž problému udělaly rodiny samy, když zmizely v tichosti někde v obvodu Moravské Ostravy.⁶³

Nepříznivě se vyvíjející situace pro Sinty a Romy v Německu způsobila zvýšený pohyb romských skupin na našich jižních, severních a západních hranicích. Po násilných hraničních změnách se pro ně situace zhoršila i v Sudetech a českomoravském pohraničí, které bylo okupováno. Tato situace napovídala, že romské etnikum čeká osudný zvrat v jejich dalším životě.⁶⁴

⁶¹ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 30.

⁶² HOŘÁK, Martin a Tomáš JELÍNEK (eds.). *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí: studijní materiál pro učitele dějepisu*. 1. vyd. Praha: Živá paměť v nakl. Galén, c2006. ISBN 80-239-6720-7, s. 46.

⁶³ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 30.

⁶⁴ Tamtéž, s. 30.

3.2 Tragédie německých Sintů a Romů

Pro německé Siny a Romy se stalo ovzduší v pohraničí Čech a Moravy takřka nedýchatelné. Území bylo zpočátku označováno jako Sudety. Z jeho základní části na severu a severovýchodě Čech a na severu Moravy a Slezska byla vytvořena nová Sudetská župa s administrativním centrem v Liberci. Jihočeské a jihomoravské pohraničí bylo připojeno k Východní Marce. Tato území byla správními jednotkami Německa a pro všechny jejich obyvatele platil zákon o říšském občanství a zákon o ochraně německé krve a cti. Tyto zákony, stanovené na říšském sjezdu nacistické strany v Norimberku roku 1935, zbavovaly základních práv všechny občany, kteří nemohli prokázat německý nebo druhově podobný původ. Romové patřili do jazykové skupiny indoevropské.⁶⁵ I přesto však byli řazeni mezi neárijce a stejně tak jako Židé se ocitli v pomyslné rasové hierarchii na nejnižším možném stupni.⁶⁶

Ústav Rassenhygienische und Erbbiologische Forschungsstelle (úřad pro rasovou hygienu) v čele s prof. R. Ritterem se pokoušel o podchycení, zhodnocení a roztřídění veškeré romské populace v Německu.⁶⁷ Základem procesu bylo 19 000 záznamů Reichszentrale für die Bekämpfung des Zigeunerunwesens (centrálního úřadu pro boj proti cikánským hrozbám), které byly doplňovány a nakonec evidovaly Romy a Siny z Altreichu i z jednotlivých připojovaných zemí. Asi 30 000 záznamů podchycovalo nejen 8 000 Romů z rakouského Burgenlandu, ale i 11 000 romských obyvatel ze Sudet a Východní Marky.⁶⁸

Ke kmenově pravým Cikánům patřilo podle rasových diagnóz pouze několik rodin Sintů a Lallerů (Romů, kteří na německé území pronikli už v minulých staletích z českomoravského pomezí). Na vymezeném území byla daným rodinám povolena volnost pohybu. Jejich příslušníci byli také občas využíváni k různým sezonním pracím. Osoby kočující po cikánsku a cikánští míšenci byli osobami méněcennými. Byli považováni za asociály štítící se práce a měli být policií umístěni do pracovních táborů nebo podrobeni sterilizaci, aby se zabránilo rozmnožování.⁶⁹

Od jmenování říšského vůdce SS H. Himmlera šéfem německé policie se stupňovalo vydávání nových protiromských nařízení. Podle základního předpisu říšského

⁶⁵ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 31.

⁶⁶ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. 2., rozš. vyd. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-0277-0, s. 9.

⁶⁷ MAPPEŠ-NIEDIEK, Norbert. *Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích*. 1. vyd. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-869-7, s. 196.

⁶⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 31.

⁶⁹ Tamtéž, s. 31.

ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti z roku 1937 měla kriminální policie trvale dohlížet na protispolečenské živly a brát je do ochranné vazby. Opatření se vztahovalo na všechny asociály. Tedy na ty, kteří opakovaně porušovali zákony drobnými přestupky. To znamená, že i na Cikány či cikánské míšence a osoby kočující, protože ti prý se štítili práce a toulali se.⁷⁰ Koncentrační tábory pro muže v Buchenwaldu, Dachau a v Sachsenhausenu a pro ženy v Ravensbrücku a v Lichtenburgu byly určeny jako nucená táborová zařízení. Říšské ministerstvo vydalo roku 1938 další předpis týkající se potírání cikánského zlořádu. Mělo být zabráněno dalšímu rasovému míšení pomocí vyloučení všech Romů z německého národa. Z toho důvodu bylo Romům a Sintům zakázáno opouštět svá trvalá či přechodná bydliště, aby bylo možno během dvou dnů v říjnu 1939 provést řádný policejní soupis a v některých případech dokonce i jejich odvod do sběrných táborů. Pomocí soupisu byli podchyceni i Romové v Sudetské župě a okupovaném pohraničí jihomoravském a jihočeském. V této době probíhalo zřizování tábora v Teplicích.⁷¹

Hlavní úřad říšské bezpečnosti určil v říjnu roku 1942 devět tzv. náčelníků cikánských kmenů. Osm pro rasově čisté Senty a jeden pro rasově čisté Lallery. Jejich úkolem bylo vybrat tzv. dobré cikánské míšence. Tento úkol vedl k sestavení seznamu tzv. dobrých míšenců. Kriminální policie pak seznamy redukovala. Do budoucna měli být vybraní umístěni v Sopronu severozápadního Maďarska.⁷²

Na základě rozkazu H. Himmlera z prosince roku 1942 měli být vybráni a během několika týdnů nuceně koncentrováni cikánští míšenci, romští Cikáni (ti, kteří přišli do Německa ve druhé polovině 19. století) a neněmečtí příslušníci balkánského původu. V lednu roku 1943 vydal hlavní úřad říšské bezpečnosti k rozkazu prováděcí nařízení. Ta obsahovala pokyny k uvalování preventivní vazby, k vypravování transportů do cikánského tábora Osvětim-Březinka (Auschwitz II-Birkenau) a k vyhotovení dokumentace o vězních. Na rasově čisté Senty a Lallery a na tzv. čisté míšence se akce nevztahovala. Vztahovat se neměla ani na Romy, kteří by se podrobili sterilizaci. V praxi tomu ale bylo jinak.⁷³

Nařízení se týkalo území říše včetně Východního Pruska, Lotrinska a Alsaska a všech okupovaných teritorií, Litvy, Rakouska, polských území, Belgie, Lucemburska,

⁷⁰ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. 2., rozš. vyd. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-0277-0, s. 11.

⁷¹ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 31.

⁷² Tamtéž, s. 32.

⁷³ Tamtéž, s. 32.

Francie, Nizozemska. Vztahovalo se také na Sudety a protektorát. Během třech dnů v březnu roku 1943 byli Romové a Sintové hromadně transportováni ze Sudetské župy. Během dvou dnů téhož roku pak Romové a Sintové z jihomoravského pohraničí. Podle záznamů v evidenčních knihách se v táboře Auschwitz II-Birkenau nacházelo 1006 vězňů z okupovaného českého a moravského pohraničí, z toho 516 žen a dívek a 490 chlapců a mužů.⁷⁴

3.3 Protiromská opatření v protektorátě Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava byl vytvořen výnosem Adolfa Hitlera ze dne 16. března 1939 a vznikl po německém vpádu a obsazení českých zemí. Měl vlastní státní příslušníky a autonomii v čele s prezidentem a vládou, ale podstatné znaky státu postrádal. Řízení jeho mezinárodních záležitostí a vojenskou ochranu převzala říše, do které byl začleněn. Na jeho území žily tři skupiny obyvatel. Do první skupiny patřila německá menšina (dřívější čeští Němci a říšští občané, kteří do protektorátu přišli po vpádu okupační armády), která zde byla preferovanou skupinou. Druhou skupinou byli Češi. Ti zde tvořili většinovou část obyvatelstva, ale byla jim přidělena protektorátní příslušnost a ve srovnání s říšskými občany také méněcenné postavení a neplnoprávnost. Poslední skupina zahrnovala občany tzv. neárijského původu. Ti byli zbaveni právní ochrany a všech základních práv a svobod. Do této diskriminované skupiny patřili Židé a Romové, přičemž za Romy byly považovány všechny osoby, které byly v evidenci kriminální ústředny v Praze, a byla jim vystavena cikánská legitimace.⁷⁵

3.3.1 Zákaz kočování, přechod k usedlému životu

Vysoká frekvence Romů v hraničních územích byla důvodem k protiromským opatřením, a to ze strany úřadů protektorátních i říšských.⁷⁶

Přednostové státních a okresních policejních úřadů měli podle výnosu ministerstva vnitra z května 1939 věnovat zvýšenou pozornost romské otázce. Zejména tomu, aby Romům nebylo umožněno žít a tábořit ve skupinách, které by přesahovaly rámec rodiny. Přednostové měli také určit území ke kočování, přísně zakročovat proti polním krádežím a žebrotě a omezit toulání po nocích. Dále měli zamezit pobytu cizích skupin Romů.⁷⁷

⁷⁴ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 32 - 33.

⁷⁵ Tamtéž, s. 33 - 34.

⁷⁶ Tamtéž, s. 34.

⁷⁷ NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-022-2, s. 17.

V září 1939 vydal říšský ministr vnitra nařízení o pohraničních pásmech, která měla sloužit k zabezpečení říšských hranic. V pohraničním pásmu byla zakázána potulka Romů a romské kočovné skupiny odsud byly odsunovány do vnitrozemí. Postupně byly odsunovány skupiny Romů z Frýdecka, Místecka, Vsetínska nebo Ostravska do vnitrozemních okresů, které se přílivu Romů bránily, nechtěly jim povolit pobyt, dát práci a vracely je zpět.⁷⁸

Ústřední četnické pátrací oddělení odhadovalo počet Romů na 14 000 (Čechy 6 000, Morava 8 000). V Sudetech se podle téhož odhadu vyskytovaly asi 4 000 Romů. Většina romských rodin ze Sudet odcházela do českých zemí, což mělo za následek přesycení některých okresů romským obyvatelstvem. Jednalo se zejména o Ostravsko, Olomoucko, Kladensko, Písecko a Plzeňsko. Výsledky pozdějších soupisů ale ukazují, že odhadované počty byly poněkud nadhodnoceny a sloužily spíše jako důvod pro vydávání protiromských opatření. S nárůstem počtu romského obyvatelstva totiž přicházely obavy z nárůstu nelegálních forem obživy.⁷⁹

Nejméně 700 Romů se prý zdržovalo v obvodu policejního ředitelství v Praze. Několik z nich se prý pokusilo zbavit se svých cikánských legitimací a následně si dopomoci k větší volnosti pohybu pomocí oprávnění k podomnímu obchodu. Do obvodu policejního ředitelství v Brně se mělo přistěhovat 100 Romů. Zdržovat se zde ale měli neoprávněně, jelikož si nevyžádali povolení k pobytu. Policejní úřady v obou těchto městech přikázaly provést řádné zjištění jejich totožnosti a jejich přísnou evidenci.⁸⁰

Také tisk snášel na romské obyvatele různá obvinění, urážky a nadávky a Romové podle něho měli být přinuceni k pracovní činnosti. Naskytlo se několik návrhů o tom, že romské obyvatelstvo, které na naše území nepatří, by mělo být vyloučeno a to zbylé koncentrováno do nucených pracoven, které se prý osvědčily v říši.⁸¹

Obce Svatobořice a Kyjov vedly dlouholetý spor o domovskou příslušnost dvou velkých romských rodin. V blízké době, v únoru roku 1939, vydalo obecní zastupitelstvo ve Svatobořicích požadavek předsedovi vlády. Obec požadovala, aby se romská otázka začala co nejdříve řešit. To bylo posledním podnětem k chystanému zákroku. Projev výše zmíněné obce byl předán ministerstvu vnitra s příkazem, aby byla připravována opatření

⁷⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 34.

⁷⁹ Tamtéž, s. 34 - 35.

⁸⁰ Tamtéž, s. 35.

⁸¹ Tamtéž, s. 35.

co nejrychleji dokončena. Přípravné práce se ale z důvodu sporu dvou oddělení ministerstva vnitra protáhly a návrh byl prozatím uložen.⁸²

V listopadu roku 1939 byla z návrhu některá nařízení uskutečněna. Všem orgánům a úřadům bylo uloženo vyzvat Romy k trvalému usídlení a ukončení kočovného způsobu života. Tak mělo být provedeno do konce ledna roku 1940. Kdo by nařízení neuposlechl, byl by umístěn do kárného pracovního tábora.⁸³ V únoru roku 1940 byly úřady a orgány znovu vyzvány k tomu, aby se staraly o zajištění trvalého usídlení Romů. Také jim byla dána povinnost podávat každého čtvrt roku o usídlovací akci zprávu. V té měla být informace o počtech usazených Romů a o zkušenostech s ubytováním a zaměstnáváním a také informace o docházce romských dětí do škol.⁸⁴

Z čtvrtletních, později ročních zpráv bylo zřejmé, že zkušenost s usídlovací akcí se liší podle velikosti měst. Například v Brně bylo usazeno kolem 184 Romů, kteří žili převážně v domcích zděných či dřevěných, popř. v kočovných vozech. Muži pracovali především v kamenolomech, na stavbě dálnice nebo brněnské přehrady. V zimě kvůli nezaměstnanosti často trpěli hladem a bídou. Proto bylo doporučováno udělovat Romům licence na sběr starých odpadků nebo povolení k žebravé hudbě. Počet nově usazených Romů v Brně se postupem času zvýšil na 259. Zaměstnanost, zejména mužů, se postupně zvyšovala. V některých případech k tomu přispíval strach z kárných pracovních táborů, ale také snaha samotných Romů usadit se a žít nový život. Také úřední relace referují o usídlování a způsobu života Romů kladně. Stejně kladné zprávy podávají úřady v Praze. Romové si zde postupně zdokonalovali své provizorně postavené domky, které přizpůsobovali trvalému bydlení. Stejně tak Plzni se romské rodiny začaly usazovat bez konfliktů.⁸⁵

Potíže s usazováním Romů se objevily v místech s menšími pracovními nebo ubytovacími možnostmi. Úřady v daných místech se řešení problémů vyhýbaly protiromskými opatřeními. Typickým příkladem je Valašské Meziříčí, ve kterém se pokusilo usadit 19 romských rodin. Jenom dvě z nich měly možnost bydlet v obecních domcích. Zbylé rodiny žily v kočovných vozech nebo ve stanech. Muži i část žen si našli práci. Ty byly však pouze příležitostné a obec se obávala krádeží, které by Romové mohli

⁸² NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 35 - 36.

⁸³ MIKO, Václav. *Skvrna Evropy*. V Tribun EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-826-4, s. 13.

⁸⁴ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 36.

⁸⁵ Tamtéž, s. 36.

páchat v zimních obdobích. Proto přednosta úřadu podává návrh, aby byly tyto romské skupiny umístěny od kárných pracovních táborů.⁸⁶

Kočovné rodiny s domovským právem se vracely do svých domovských obcí. V některých z nich se zvýšila koncentrace Romů natolik, že museli být rozmisťováni i po obcích okolních. Kočovné rodiny bez domovského práva se měly trvale usadit na místě, na kterém se nacházely na přelomu 31. ledna a 1. února 1940.⁸⁷ Zastupitelstva však s jejich usazením v jejich obci nesouhlasila. Zmíněné obce tak zákaz kočování a trvalé usazování Romů sabotovaly a snažily se z nich Romy všelijak vyhnat. Tak bylo romské obyvatelstvo vyháněno z jedné obce do druhé, čímž byl způsoben jejich ještě větší územní pohyb.⁸⁸

Typickým případem jsou dvě rozvětvené rodiny, které se měly po zákazu kočování usadit na Žďársku. Muži zde pracovali na stavbě dálnice. Avšak poté, co byli propuštěni, vznikly problémy s krádežemi a žebrotou. Žádná z obcí, kterou Romové prošli, nechtěla jejich usazení povolit. Tak byly tyto dvě rodiny během čtyř dní vypovězeny ze čtyř obcí – z Lubného, Vidonína, Rojetína a Mezihoří, odkud je chtěli vypovědět do Vratislávky, ve které místní starosta povolal všechny obyvatele a těmi pak byly romské rodiny zahánány klacký a holemi. Cesta rodin pak vedla do Žďárce, odkud byly vráceny zpět do Lubného s ujištěním, že dospělí muži budou navrženi k zařazení do kárných pracovních táborů.⁸⁹

Jaké stanovisko k zákazu kočování a k násilnému přechodu k usedlému životu zaujímalí sami Romové? Většina z nich měla dobrý úmysl usadit se, přizpůsobit novému životu dosavadní životní styl i rodinné vtahy. Vylučovali ze svých rodin cizí příslušníky, uzavírali zákonné svazky, žádali o legitimování svých dětí a zapojovali se do pracovního procesu, které záviselo na ročním období, na pracovních příležitostech a na ochotě samotných Romů. Převážná většina zůstávala věrna svým tradičním profesím, ale nově se někteří zapojovali i do příležitostných prací, kterými bylo například česání chmele, sklizeň obilí, těžba kamene nebo práce v cihelnách, na stavbách silnic apod. Na jihu Čech byly zaznamenány i případy pokusů o společné hospodaření. Větším problémem bylo ubytování. Obce neměly dostatečnou ubytovací kapacitu a pro mnoho rodin bylo zajištěno pouze bydlení v nejrůznějších stodolách, dřevěných boudách či skladištích. Pro zbylé rodiny domovem nadále zůstávaly kočovné vozy nebo stany. Děti byly svými rodiči

⁸⁶ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 36 - 37.

⁸⁷ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*, s. 11.

⁸⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 37.

⁸⁹ Tamtéž, s. 37.

vcelku pravidelně posílány do školy. V některých městech byly pro romské žáky otvírány speciální romské třídy.⁹⁰

Naopak druhá část Romů, která neměla domovské právo a podle příkazu tedy zůstávala na místě, na kterém se nacházela ze dne 31. ledna na 1. února, se usedlému životu přizpůsobovat nesnažila. Většina z nich si nehledala práci, bydlela v nuzných provizoriích a čekala, kdy a kam se bude podle rozhodnutí úřadů stěhovat.⁹¹

Zbylé skupiny kočovných Romů zákazu neuposlechly a dále pokračovaly ve svém kočovnickém životě. Na ně se zaměřovaly bezpečnostní složky. Ilegální kočovníky čekalo zadržení, potrestání okresním soudem a později zařazení do pracovních táborů. Pomocí radikálních postupů se zakázanému územnímu pohybu podařilo téměř zcela zamezit.⁹²

Protektorátní vládě dal proces nuceného přechodu k usedlému životu celkem přehledný obraz o stavu romské otázky. Ústřední četnické pátrací oddělení si vyžádalo od svých podřízených stanic statistiky o všech usedlých i donedávna kočujících rodinách. Vznikla tak velmi spolehlivá evidence.⁹³

Podle soupisu z dubna 1940 se na území protektorátu vyskytovalo 6 540 Romů. Počet byl následně zpřesněn evidencí ze září 1941. Výsledky soupisu vykazují 946 romských rodin nacházejících se v celkem 464 obcích. 1 559 dospělých udržovalo pracovní poměr, 10 rodin hospodařilo na polích vlastních či pronajatých. Z 1 246 dětí celé dvě třetiny vykazovaly pravidelnou docházku do škol. Pokusy o koncentraci Romů, nejprve v kárných pracovních táborech naznačují, k čemu byly získané údaje využity.⁹⁴

3.3.2 Romové v kárných pracovních táborech

Podle vládních nařízení z března a dubna roku 1939 se měly zřídit kárné pracovní tábory pro všechny osoby starší osmnácti let, které se údajně štítí práce a nemohou prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu.⁹⁵ Do nich měly být odváděny osoby z politických, rasových a mravních důvodů.⁹⁶ „Jsou to práce schopní potulní Cikáni a jiní tuláci stejným způsobem žijící, řemeslní žebráci a osoby žijící ze žebroty jiných (dětí ap.), řemeslní

⁹⁰ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 37 - 38.

⁹¹ Tamtéž, s. 38.

⁹² Tamtéž, s. 38.

⁹³ Tamtéž, s. 38.

⁹⁴ Tamtéž, s. 38 - 39.

⁹⁵ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*, s. 11.

⁹⁶ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Po Židoch cigáni: svědectví Romů ze Slovenska 1939-1945*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-14-3, s. 407.

hazardní hráči, notoričtí zahaleči, povaleči a osoby žijící z nečestných výdělků (prostitute ap.) vlastních nebo jiných osob.“⁹⁷

Okresní a státní policejní úřady zakládaly ihned po vydání vládních nařízení evidenci osob, které připadaly v úvahu pro zařazení do kárných pracovních táborů. Takto bylo podchyceno 2 235 osob v Čechách a 1 614 osob na Moravě. V srpnu 1940 byly k využití jejich síly otevřeny kárné pracovní tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.⁹⁸

Český tábor se skládal z 50 malých dřevěných baráčků pro letní ubytování a z jednoho zimního baráku pro zimní ubytování. Kapacita tábora v letním období byla pro 240 osob a v období zimním pro 80 osob. Tábor moravský byl postaven ze tří dřevěných baráků. V letním období mohl pojmout 300 osob a v zimním zhruba 200 osob. Oba dva tábory obepínaly vysoké ploty. Správu a řízení tábora měli na starost někdejší četničtí důstojníci. Ti měli k ruce příslušný personál – zástupce ředitele, lékaře, dozorce ad.⁹⁹

Brzy po otevření táborů se ministerstvo vnitra obrátilo na zemské úřady, od kterých si žádalo urychlenou zprávu o Romech, kteří pro zařazení připadají v úvahu. Zařazení měli být zejména ti, kteří neuposlechli zákazu kočování nebo se usadili, ale dopouštěli se trestných činů nebo nejevili ochotu k práci. Situace využívaly zejména úřady, které nedovedly nebo nechtěly řešit problémy, které s usazovací akcí vyvstávaly. Někdy úřady k zařazení navrhovaly i Romy, kteří se trestných činů nedopouštěli. Okresní úřad v Brně nechal do tábora v Hodoníně poslat i čtyři mladistvé Romy. Jelikož nebyli plnoletí, nesplňovali předpoklady vládního nařízení a byli propuštěni. Zemské úřady podíl Romů na celkový počet vězňů regulovaly a určovaly, kolik povolávacích listů se má Romům doručovat. Počet se zpravidla zvyšoval v období zimy, protože většina Romů se ocitla bez zdrojů obživy a dopouštěla se drobných krádeží a žebroty.¹⁰⁰

Po příchodu do tábora každý obdržel stejnokroj, pracovní výstroj, polní láhev s příborem a misku. Každému náležela pryčna se slamníkem a příkrývka. Denní režim začal budičkem, rozcvičkou, pokračoval snídaní a v 7:30 hodin odchodem do práce. Pracovní doba trvala do 17:30 a byla přerušena hodinovou pauzou, ve které se podával oběd. Pracovní náplní byly různé stavební práce na úsecích dálnice. Po návratu z práce

⁹⁷ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 39.

⁹⁸ Tamtéž, s. 39.

⁹⁹ Tamtéž, s. 39.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 39.

následovalo rozdávaní pošty, čtení rozkazu a večeře. Na každého vězně připadalo dané množství potravin. Z důvodu zásobovacích problémů byla ale jídelní norma upravována a řídila se také podle okamžitých cen potravin.¹⁰¹

Vězňové byli zařazeni do interdisciplinárních tříd. Podle toho, do jaké třídy vězeň patřil, se určovala délka internace v táboře. Příslušníci první třídy mohli být propuštěni po třech měsících, vězni řazení do druhé třídy po čtyřech měsících. Vězni patřící do skupiny třetí mohli být propuštěni po nejméně půlročním pobytu.¹⁰²

Kárné pracovní tábory byly s účinností od ledna 1942 přejmenovány na sběrné tábory, které byly v červenci 1942 zrušeny. Většina posledních vězňů, kromě Romů, byla odtransportována do donucovacích pracoven do Prahy – Ruzyně a do Brna. Tyto donucovací pracovny byly rovněž přeměněny na sběrné tábory, ze kterých byli někteří vězňové zařazeni do transportu asociálů a odesláni do táborů koncentračních. Romové zůstávali na dosavadních místech, ze kterých se staly cikánské tábory pro asociální Romy a jejich rodiny z Čech a Moravy.¹⁰³

3.3.3 Preventivní potírání zločinnosti, transporty asociálů do koncentračních táborů

Zákaz kočování, násilný přechod k usedlému životu, evidenční soupisy a pokusy o koncentraci v kárných pracovních táborech byla pouze opatření, která předcházela zostření protiromské politiky. Nezastřená perzekuce Romů byla zahájena teprve po definitivním začlenění úřadů do aparátu okupantů. Tento obrat nastal po vydání vládního nařízení o preventivním potírání zločinnosti z března 1942.¹⁰⁴ Na základě nařízení vláda zavedla policejní preventivní vazbu, do které mohli být vzati nejen zločinci, ale i osoby, které svým asociálním chováním ohrožovaly veřejnost. Mezi asociály byli řazeni především Romové a osoby kočující po cikánsku.¹⁰⁵

Preventivní vazba měla být vykonávána v říšskoněmeckých nebo protektorátních táborech. V případě táborů protektorátních připadaly v úvahu sběrné tábory v Letech a v Hodoníně (dřívější kárné pracovní tábory). Dále donucovací pracovny v Brně s pobočkou v Olšovci, v Praze – Ruzyni a v Pardubicích. V případě táborů

¹⁰¹ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 40.

¹⁰² Tamtéž, s. 41.

¹⁰³ Tamtéž, s. 41.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 42.

¹⁰⁵ KLADIVOVÁ, Vlasta. *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-393-1, s. 21.

říšskoněmeckých připadal v úvahu koncentrační tábor v Osvětimi (Auschwitz I.) a další koncentrační tábory v říši.¹⁰⁶

Na rozkaz řídící úřadovny německé kriminální policie v Praze vypravila pražská kriminální ústředna transporty asociálů do koncentračního tábora v Auschwitz I. Transporty proběhly v několika termínech v letech 1942, 1943 a 1944. Ostatní transporty směřovaly do dalších koncentračních táborů, zejména do Buchenwaldu a Ravensbrücku. Ty byly vypravovány v rozmezí září 1944 a března 1945.¹⁰⁷

Do tábora byli vězni přepravováni vlakovou dopravou, která nikdy neměla hladký průběh. Vlaky často nabíraly velká zpoždění. V srpnu roku 1942 byl vypraven transport, který nabral takové zpoždění, že vězňům nestačilo jídlo a po cestě si tak museli vyžebravat chléb. Stejně tak hygienické podmínky byly v transportu nesnesitelné.¹⁰⁸

Osoby, které byly pod plánovitým policejním dohledem, byly před každým transportem zadržovány policejními úřady a četnickými stanicemi. Následně byly vsazovány do vězení a zpravidla až dodatečně na ně byla uvalena policejní preventivní vazba. Většinou však byly zařazovány do transportů po předchozím pobytu ve sběrných a později cikánských táborech. Nejprve se transporty asociálních osob skládaly pouze z mužů. Později i z žen. Do transportů bylo v roce 1942 v celkem šesti termínech zařazeno 472 mužů a 66 žen, z toho 96 Romů a 33 Romek. Jeden z nich se skládal pouze z osob z cikánského tábora v Hodoníně. V roce 1943 byly vypraveny celkem tři transporty skládající se ze 117 mužů a 29 žen. Záznamy uvádí, že v transportech bylo celkem 7 Romů a 1 Romka. U dvou z nich nejsou Romové v seznamu vyznačení. Další dva transporty proběhly v roce 1944. V prvním z nich se nacházelo 8 mužů a 3 ženy a bylo k němu připojeno 31 mužů, žen a dětí z cikánského tábora v Hodoníně. V termínu druhém bylo zaznamenáno 21 mužů, z toho 2 Romové.¹⁰⁹

Ještě před odesláním do jednoho z koncentračních táborů byli vězni po uvalení preventivní vazby shromažďováni ve sběrném táboře v Pardubicích. Uvádí se, že tímto sběrným táborem prošlo celkem 1591 osob a zhruba 90 procent z nich následně zemřelo v jednom z táborů.¹¹⁰

Více než dvě třetiny vězňů umíralo krátce po příjezdu do osvětimského koncentračního tábora nebo po přemístění do jiných koncentračních táborů. V prvních

¹⁰⁶ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 29.

¹⁰⁷ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 42.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 42.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 42.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 42 - 43.

třech transportech asociálů z Brna bylo odvečeno 26 Romů. Do čtyř měsíců jich 13 zemřelo v Osvětimi a 6 v Mauthausenu. Dva z nich zemřeli do jednoho měsíce, sedm do dvou měsíců, šest do tří měsíců a čtyři do měsíců čtyř. Jako příčina smrti je v úmrtních hlášeních uváděna například srdeční slabost, žaludeční a střevní katar, zápal plic nebo sešlost věkem.¹¹¹ Vězňové umírali zejména v důsledku ořesných hygienických podmínek, hladové stravy a nedostatečné lékařské péče.¹¹²

3.3.4 Soupis cikánů, cikánských míšenců a cikánským způsobem kočujících osob

Ministerstvo vnitra rozeslalo v červnu roku 1942 zvláštní oběžník o nutnosti soupisu cikánů, cikánských míšenců a cikánským způsobem kočujících osob na všechny okresní úřady, vládní policejní úřady, policejní ředitelství, kriminální oddělení policejního ředitelství v Brně a kriminální ústřednu v Praze. Akce byla zdůvodňována neúplností a nespolehlivostí dřívějších evidencí. V těch prý nebyli zaznamenáni všichni cikánští míšenci, podomní obchodníci, brusiči, kotláři a osoby další, které kočovaly po cikánsku a neměly vlastní živnost se stálým bydlištěm.¹¹³

Generální ředitel neuniformované protektorátní policie vydal v červenci 1942 výnos o potírání tzv. cikánského zlořádu, ve kterém vymezil odpovědnost jednotlivých orgánů v připravované soupisové akci.¹¹⁴ Řízením akce byla pověřena kriminální ústředna v Praze, která měla k dispozici veškerou protektorátní policii a četnictvo. Okresní úřady byly povinny zveřejnit dobu konání soupisu a všechna opatření, která s ním souvisela. Seznamy osob a jejich předvádění na stanice s pomocí lesních a polních strážníků měli zařídít starostové obcí. Přípravy soupisových akcí proběhly na mnoha místech nepřistojně. Například některé usedlé romské rodiny byly z daných obcí vykazovány a dopravovány do místa jejich domovských obcí.¹¹⁵

V srpnu roku 1942 byly vydány vyhlášky, které nakazovaly Romům, míšencům a kočujícím osobám, aby neopouštěli místo pobytu v rozmezí tří určených dnů. Během daných dnů jim bylo též nařizeno dostavit se na dané četnické stanice i se všemi svými rodinnými příslušníky. Při soupisu byly bezpečnostními složkami vypracovávány dotazníky o každé z rodin, fotografie všech osob starších šestnácti let, daktyloskopické

¹¹¹ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 43 - 44.

¹¹² KENRICK, Donald a Grattan PUXON. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. české vyd. Přeložil Ruben PELLAR. V Olomouci: Univerzita Palackého, Centre de recherches tsiganes, 2000. ISBN 80-244-0048-0, s. 135.

¹¹³ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 44.

¹¹⁴ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 29.

¹¹⁵ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 44 - 45.

karty říšského i protektorátního vzoru o každé osobě starší šesti let a případně záznamy o odnětí osobních dokladů nebo protokoly o udělených výstrahách. Dokumentace byla následně doplňována a předkládána kriminální ústředně v Praze a kriminálnímu oddělení policejního ředitelství v Brně.¹¹⁶

O tom, zda šlo o Cikány, cikánské míšence nebo osoby žijící po cikánsku rozhodovaly četnické stanice nebo oddělení kriminální policie. Soupisem bylo podchyceno celkem 5 830 Cikánů a cikánských míšenců, 5 108 osob kočujících cikánským způsobem a 948 osob, které soupisu podléhaly, ale nacházely se ve výkonu trestu, v soudní vazbě nebo v nemocnicích apod. První zmíněná skupina o počtu 5 830 osob se skládala pouze z osob cikánského původu, skupina druhá o počtu 5 108 se skládala z 266 Romů a zbylých 4 842 osob pařilo k tzv. bílým Cikánům. Skutečných Romů nebo cikánských míšenců v první skupině bylo tedy 6 096. Romy nebo cikánské míšence předpokládáme i ve skupině třetí. Celkový počet Romů byl tak celkově jistě ještě vyšší.¹¹⁷

Romům a cikánským míšencům bez vlastní živnosti a stálého bydliště byly při soupisu odebrány kočovnické živnostenské listy a kočovnické listy vydané roku 1927 a dosud neodebrané. Tento postup byl zdůvodňován tak, že všichni ti, kterých se to týkalo, poskytovali pouze nehodnotné a poptávku nekryjící výrobky za přemrštěnou cenu. Přitom prý navíc páchali trestnou činností, kterou jim z důvodu častého posunu nebylo možno dokázat. Celkem bylo odebráno 417 kočovnických a kočovnických živnostenských listů. Příznačné pro tuto akci bylo rasové zaměření. Osobám tzv. necikánského původu, například majitelům zábavních parků, byly kočovnické listy ponechány.¹¹⁸

Romové a romští míšenci se stálou a produktivní prací zůstali na svobodě. Protokolárně jim však bylo oznámeno, že pokud by přestali pracovat nebo projevíli nechuť k práci, bude na ně uvalena policejní preventivní vazba.¹¹⁹ Stejný trest by je postihl, kdyby opustili místo svého pobytu bez povolení bezpečnostních orgánů, nebo se nepostarali, aby i jejich rodinní příslušníci dbali nařízení svých zaměstnavatelů a vedli spořádaný život. Tyto osoby byly za tichých příprav k deportaci do Osvětimi prozatím ponechány na svobodě. Romové a romští míšenci bez zaměstnání nebo v policejní

¹¹⁶ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 45.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 45 - 46.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 46.

¹¹⁹ FRASER, Angus. *Cikáni*, s. 274.

preventivní vazbě či s předpoklady pro její uvalení, měli být se svými rodinami dodáni do protektorátních cikánských táborů.¹²⁰

Soupis evidoval všechny protektorátní Romy a otevřeně je izoloval od ostatní společnosti.¹²¹

3.3.5 Soustředění a izolace Romů v cikánských táborech

Iniciativa ve věci nucené koncentrace patřila R. Beranovi, který se v únoru roku 1939 osobními dopisy obrátil na ministry národní obrany a veřejných prací. V dopisech žádal, aby byla věnována pozornost zřízení pracovních táborů pro romské rodiny a kočovnické společnosti. Příprava návrhů byla na čas přerušena po příchodu nacistických okupantů. Obnovena byla po získání zkušeností z nucené táborové koncentrace Romů v říši.¹²²

Debaty o koncentraci rodin Romů ve zvláštních táborech nabývaly od počátku roku 1942 stále konkrétnější podoby. Debaty podnítily i inspekční činnost, která měla v dosavadních kárných pracovních táborech provést mimo obvyklých kontrol také posouzení přeměny tábora na tábor koncentrační.¹²³

Do závěrečného stádia vstoupily přípravy na zřízení cikánských táborů v červnu roku 1942. V srpnu téhož roku byly cikánské tábory zřízeny. Vznikly přeměnou dosavadních kárných pracovních táborů, resp. táborů sběrných v Letech a Hodoníně. Podle slov ministerského výnosu bylo jejich cílem „*vyložit Cikány, cikánské míšence a osoby potulující se po cikánském způsobu ze společnosti a vychovat je k práci, pořádku a kázni*“. Proto všichni muži, kteří nebyli v pevné a užitečné práci nebo u kterých byly předpoklady pro uvalení preventivní vazby, měli být i se svými ženami a dětmi do cikánských táborů dodáni.¹²⁴

Chod tábora byl řízen domovským řádem, podle kterého byli všichni vězňové po příchodu do něj podrobeni lékařské prohlídce. Muži, zahmyzené ženy a děti byli ostříhání do hola. Ostatní ženy a děti velice nakrátko.¹²⁵ Muži dostali značně opotřebovaný táborový oděv a jejich civilní šaty byly uloženy ve skladech. Ženy a děti si ponechávaly své civilní oblečení. Stejně tak jako civilní oblečení mužů byly ve skladech ponechány i přebytné věci vězňů. Bezcenné předměty byly následně zničeny. Ty cenné byly

¹²⁰ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 46.

¹²¹ Tamtéž, s. 46.

¹²² Tamtéž, s. 47.

¹²³ Tamtéž, s. 47.

¹²⁴ Tamtéž, s. 47.

¹²⁵ POLANSKY, Paul. *Tábor smrti Lety: vyšetřování začíná: 1992-1995*. Vyd. 1. Hradec Králové: Antifašistická akce, 2014. ISBN 978-80-260-7200-3, s. 92.

uschovány a byly z nich kryty například vlastní výdaje vězňů nebo výdaje způsobené poškozením táborového zařízení.¹²⁶

Po lékařské prohlídce a ošacení byli věžňové děleni do třech skupin. Jedna skupina byla tvořena z mužů a chlapců starších 14 let. Druhá byla složena z žen a dívek nad 12 let. Do poslední skupiny patřili chlapci do 14 let a děvčata do 12 let. Každá ze skupin byla ubytována odděleně.¹²⁷

V každém baráku byl zajištěn dohled vězeňskými pracovníky, jedním mužem a jednou ženou. Ti odpovídali za pořádek, čistotu, kázeň, budíček, večerku a řádný a přesný výkon práce. Vedením tábora byl pověřen velitel, který provoz tábora řídil, prováděl prohlídky prací a kontroloval výkony stráží. Jeho zástupce měl na starost hospodářské záležitosti tábora. Služby řídil vedoucí kanceláře. Administrativními úkoly a dovozem hotových jídel na vzdálenější pracoviště byl pověřen účetní. Všem těmto orgánům byli věžňové podřízeni a ihned museli plnit jejich rozkazy. K nadřízeným se musili chovat ukázněně, oslovovat je slovem pane s označením hodnosti a při pozdravu stát v pozoru a smeknout pokrývku hlavy.¹²⁸

V táboře platil zákaz hraní her, zejména hazardních, nesmělo se manipulovat s ohněm. Kouření bylo povoleno na vyhrazených místech. Styk s vnějším prostředím byl výhradně zakázán. Zásadně se zakazovaly návštěvy a umožněno nebylo ani odesílat nebo přijímat korespondenci.¹²⁹

Den začínal v 5:00 ráno budíčkem, drobným úklidem a ranní hygienou. Děti byly buzeny v 6:00. Následně byla rozdána snídaneč, po které všichni museli nastoupit do práce. Pracovní doba trvala nejméně 10 hodin. Během ní měli věžňové hodinovou pauzu na oběd. Po návratu z pracoviště byla rozdána večeře.¹³⁰

Pro pobyt na volném vzduchu bylo vyhrazeno zvláštní místo v táboře. Na jiných prostranstvích bylo zdržování zakázáno. Ve dne si věžňové nesměli v barácích lehnout, nesměli přecházet do jiných místností, nahlas se bavit a jiným způsobem narušovat pořádek.¹³¹

Na 20. hodinu byla stanovena večerka. Po ní muselo být všude naprosté ticho. Tělesnou potřebu vězni vykonávali přímo v barácích do určených nádob, neboť po

¹²⁶ NEČAS, Ctibor a Jana HORVÁTHOVÁ. *Ma bisteren - Nezapomeňme: historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu (1942-1943)*. Vyd. 1. Brno: Muzeum romské kultury, 1997, s. 8.

¹²⁷ POLANSKY, Paul. *Tábor smrti Lety: vyšetřování začíná: 1992-1995*, s. 92.

¹²⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 49.

¹²⁹ POLANSKY, Paul. *Tábor smrti Lety: vyšetřování začíná: 1992-1995*, s. 92 - 93.

¹³⁰ Tamtéž, s. 93.

¹³¹ Tamtéž, s. 93.

večerce platit přísný zákaz baráky opouštět. Osoba, která by byla po večerce dopadena mimo barák a na první výzvu se nezastavila, měla být zastřelena.¹³² Stejně tak tomu bylo i při pokusu o útěk, o který se pokoušeli zejména muži z pracovišť v lesích, ale i samotné ženy s dětmi. Většina pokusů byla neúspěšná a následně trestána vězením či transportem do koncentračního tábora.¹³³ Pokud by se vězeň dopustil přestupku vůči domovnímu řádu nebo trestné činnosti nepodléhající říšským nebo protektorátním soudům, byl by potrestán například zvýšením úkolů a v nejhorším případě i zastřelením.¹³⁴

Zmíněný domovní řád platil až do dne vydání táborového řádu ze září 1942, který vycházel z obdobných zásad. Ustanovení však byla rozšířena a formulována mnohem přísněji, po vzoru cikánských táborů v říši.¹³⁵

Nový táborový řád stanovil věkovou hranici 14 let, podle které byly všechny osoby rozděleny na muže, ženy a děti. Pokud byla pracoviště vězňů vzdálena více jak 6 km, umožňoval nově i jejich pobyt mimo tábor. Ženy vykonávající práci mimo tábor měly, stejně jako muži, dostat pracovní oděv. V táboře přibýlo nových vězeňských pracovníků, například dozorkyně nad dětmi nebo velitelé pracovních skupin. Dále byla zakázána romština, kterou měla nahradit němčina. Nově mohli vězňové po předchozím svolení navázat styk s cizími osobami. Se souhlasem velitele tábora měli dovoleno napsat dva dopisy měsíčně a dva dopisy nebo balík do 3 kg přijmout. Všechny tyto listovní nebo balíkové zásilky byly cenzurovány. Ve zvlášť naléhavých případech mohl velitel tábora povolit návštěvy nebo opuštění tábora. Dílčí změny přinesl nový řád i do denního režimu. Budíček dospělých byl posunut na 6:00 hodin. V 7:00 hodin vstávaly děti mladší 10 let.¹³⁶

V novém řádu byla velmi přísně formulována trestní ustanovení. Zatímco trestní činy, spáchané před příchodem do tábora, spadaly pod pravomoc protektorátních a říšských soudů, činy, stíhatelné řádným soudem a spáchané po příchodu do tábora, byly předány kriminální ústředně v Praze. Kriminální ústředna měla učinit opatření, kterým bylo nejčastěji zařazení provinilce do transportu asociálů do koncentračního tábora Auschwitz I. Provinění proti řádu tábora byla trestána například přiřazením k těžkým pracím nebo odnětím různých výhod apod.¹³⁷

¹³² NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 49.

¹³³ NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*, s. 43.

¹³⁴ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 49.

¹³⁵ Tamtéž, s. 49.

¹³⁶ Tamtéž, s. 49 - 50.

¹³⁷ NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*, s. 54.

Z uvedených ustanovení táborových řádů je zřejmé, že cikánské tábory se staly násilnou formou okupačního režimu pro vyřazení části protektorátních Romů ze zbytku společnosti. Provoz cikánských táborů byl ukončen deportací vězňů do cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau.¹³⁸

Deportace Romů z protektorátu do cikánského tábora Auschwitz II-Birkenau proběhla na základě Himmlerova rozkazu z prosince 1942 a prováděcích nařízení hlavního úřadu říšské bezpečnosti z ledna 1943. Přípravy deportací probíhaly velmi rychle. Základní statistická data o romské populaci byla zřízena takřka okamžitě. Všechny přípravné akce byly důkladně tajeny. Seznamy osob připadajících k zařazení byly sestaveny na základě soupisu ze srpna 1942.¹³⁹

Po vydání pokynů k vypravení transportů byl Romům zabaven veškerý majetek, hotové peníze a cenné papíry. Majetek byl následně rozprodán v dražbách nebo propadl ve prospěch říše, resp. ve prospěch příslušným úřadovněm gestapa.¹⁴⁰

Romové i se všemi rodinnými příslušníky byli před samotným transportem shromažďováni na sběrných místech, kterými byly například městská jatka v Brně, sokolovna v Uherském Hradišti apod. Na těchto místech nebylo zajištěno stravování ani ubytovací vybavení. Spalo se na zemi a jedlo ze zásob, pokud nějaké byly. Po shromáždění všech Romů z okolí, došlo na výběr osob vhodných a nevhodných pro zařazení do transportu. Většina Romů však v úvahu připadala a pouze malá část z nich byla propuštěna. Osvobozené rodiny byly však do dvou měsíců opětovně zajištěny a zařazeny do transportu. Jen málo Romů bylo před deportací zachráněno, například díky přimluvě domovské obce. Většina obcí se ale svých nežádoucích sousedů ráda zbavila. Někteří romští obyvatelé před hrozícím nebezpečím utíkali na Slovensko.¹⁴¹

Deportace měly proběhnout v co nejkratším časovém rozmezí. První etapa deportací se týkala podstatné části Romů z Moravy a Čech. Druhá etapa transportů byla uskutečněna pro Romy z cikánských táborů v Letech a Hodoníně. Ta třetí se týkala odsunu zbývajících Romů.¹⁴²

¹³⁸ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, s. 50.

¹³⁹ Tamtéž, s. 69 - 70.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 70.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 70 - 71.

¹⁴² Tamtéž, s. 72.

4 ROMOVÉ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Totalitní společnost českých zemí se zejména v letech 1958 – 1989 pokouší o úplnou asimilaci Romů. Ta probíhá metodou vnucování kulturního modelu majoritní společnosti. V těchto letech dochází k několika nesprávným koncepcím, jejichž následkem byla deformace romského způsobu života, jejich hodnot i kultury. Při řešení romské otázky můžeme během těchto let sledovat i iniciativu ze strany samotných Romů, kteří se na řešení otázky významně podíleli.¹⁴³

4.1 Struktura romského obyvatelstva po roce 1945

Romské obyvatelstvo nacházející se na území českých zemí po roce 1945 můžeme rozdělit do čtyř skupin.¹⁴⁴

První skupinou jsou *moravští a čeští Romové*. Většina obyvatel českých zemí neměla s každodenním soužitím s romskou komunitou až do konce druhé světové války žádnou zkušenost. Převážná část romských osad se totiž vyskytovala zejména na jihu a jihovýchodě Moravy, kde se Romové postupně usazovali. Žili převážně na okraji společnosti na nejnižším sociálním stupni. V průběhu 20. století ale můžeme zaznamenat tendence některých rodin integrovat se do majoritní struktury. Navazují častější a užší kontakty s majoritním obyvatelstvem, rodiče své děti posílají pravidelněji do školy, dochází ke smíšeným sňatkům apod. Pro tento případ je typická například rodina Danielova a rodina Holomkova. Z rodiny Holomkových jmenujme například JUDr. Tomáše Holomka, který u nás jako první Rom vystudoval vysokou školu. Vysokoškolského vzdělání dosáhl i jeho syn Karel a synovec Miroslav, který se stal významným představitelem Svazu Cikánů – Romů, první romské organizace u nás. V důsledku industrializace ztratila odbyt většina tradičních řemesel Romů. Ti tedy až na malé výjimky pracovali jako pomocníci a příležitostní dělníci, trhovci, nádeníci nebo provozovali výnosný trh s dobytkem.¹⁴⁵

Většina těchto moravských, event. českých Romů se na základě zvyklostí, způsobu života nebo bydlení nelišila od usedlého romského obyvatelstva ze slovenského pomezí, se kterým byla často pojena příbuzenskými vztahy. Mezi sebou hovoří romským

¹⁴³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0524-5, s. 201.

¹⁴⁴ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-07-3, s. 18.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 18 - 19.

dialektem, s majoritou komunikují místním nářečím, které postupně pronikalo i do komunikace uvnitř komunity. Původ této skupiny Romů odvozujeme od rodin Danielů, Kubíků a dalších. Ty na Moravu pronikaly ze Slovenska a na přelomu 17. a 18. století, kde byly usazovány. Kromě dlouhodobě usedlých rodin v osadách na jižní Moravě žily v Čechách a na Moravě rodiny, které v meziválečném období provozovaly řemeslnické kočovnictví. Řada těchto rodin v první polovině 20. století vlastnila domky, ve kterých v zimě celá rodina žila usedle, a živnost s maringotkou provozovali živitelé.¹⁴⁶

Němečtí Romové neboli Sinti představovali v českých zemích značně uzavřenou skupinu. Tyto kočovné rodiny se zabývaly zejména komediantstvím. Provozovaly kolotoče, různé zábavné podniky a také překupnictví. Žily v oblasti střední Evropy v sousedství Německa, ze kterého přišly i do našich zemí. Mluvíly odlišným jazykem než ostatní Romové. V případě, že měly trvalé bydliště, soustřeďovaly se v českých a moravských příhraničních oblastech.¹⁴⁷

Třetí skupinou jsou *usedlí Romové ze Slovenska*. V zemích osvobozených od nacistů nastala po druhé světové válce rozsáhlá teritoriální mobilita obyvatelstva, na které se podíleli také Romové. Jejich masový příliv ze Slovenska do českých zemí můžeme zaznamenat zejména od 50. let. Skupina usedlých Romů ze Slovenska lze rozdělit do dvou skupin. Na Romy slovenské a Romy maďarské, kteří mluvili spíše maďarským dialektem než romštinou a měli o něco tmavší pleť. Od ostatních usedlých komunit se jinak jejich způsob života zásadně nelišil. Obě skupiny se poměrně rychle sžívaly.¹⁴⁸

Poslední skupinou jsou *kočovní romští migranti*. Přes české země procházely kočovné skupiny Romů ze Slovenska či jiných zemí již v meziválečném období. Na základě zákona o „potulných cikánech“ však byly z našeho území vykazovány.¹⁴⁹ Po válce k nám přicházely kočovné romské skupiny, které se snažily proniknout do vyhlášených se pohraničních oblastí, kde se chtěly podílet na kořisti představující majetek odsunovaných Němců.¹⁵⁰ Příliv těchto „Vlachika Roma“ pokračoval i v dalších letech. Jednalo se zejména o tzv. Lovare, tj. dřívější překupníky koní. Dosavadní způsob obživy nebylo možné obnovit, a tak se po válce živili hospodařením, kšeftováním s nedostatkovým zbožím, potravinovými lístky a také kapesními a bytovými krádežemi.

¹⁴⁶ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 19.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 19.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 20 - 21.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 21.

¹⁵⁰ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2014. ISBN 978-80-86729-98-5, s. 18.

Skupina těchto Romů se vyznačovala uzavřeností jak k majoritě, tak i k ostatním Romům. Ke komunikaci používala vlastní romský dialekt.¹⁵¹

4.2 Návrat z koncentračních táborů, migrační vlny ze Slovenska

V celé Evropě nastal po druhé světové válce rozsáhlý pohyb různých skupin obyvatelstva. Vyvolaný byl jednak snahou najít nový domov a zdroj obživy, jednak záměrnými akcemi úřadů osvobozených zemí (v Československé republice repatriace a reemigrace).¹⁵²

Repatriace se týkala také Romů vracejících se z koncentračních táborů (583 Romů) nebo úkrytů (například u příbuzných či přátel z řad majority na Slovensku) do svých domovských obcí. Reakce majority nebyla k vracejícím se Romům právě přátelská. Již v létě 1945 zaslalo několik obcí jihomoravského Slovácka petici na Zemský národní výbor v Brně. V ní vyjadřují obavy z návratu mnoha Romů, „kteří přes utrpení, které prožívali, se nepolepšili, štítí se práce, kradou“. Obce navrhují, aby bylo romské obyvatelstvo soustředěno do několika obcí v pohraničí. Četné zprávy však potvrzují, že Romové se rychle začlenili do pracovního procesu a vedli řádný život.¹⁵³

Léta strávená v koncentračních táborech se nepříznivě projevila na věkové struktuře Romů. Převládaly především mladší ročníky mužů a žen v produktivním věku, na kterých byly v lágrech prováděny pokusy se sterilizací. I tak se ale část mladých Romů mohla vrátit k sexuálnímu životu a od roku 1947 již můžeme zaznamenat postupný nárůst generace dětí.¹⁵⁴

Původní osady Romů nacisté většinou zničili. Vracející se Romové museli v domovské obci nebo okolí hledat ubytování a obživu. Volných usedlostí i pracovních příležitostí však bylo málo. Většinou byli stěhováni do starších domků nebo uvolněných bytů uvnitř obce. Bylo jim umožněno sžít se v převážné většině bez problémů s majoritním obyvatelstvem.¹⁵⁵

První vlny rozsáhlejších migrací se týkaly kočovných romských skupin do již zmíněných příhraničních oblastí, které opouštělo německé obyvatelstvo. Poměrně početné skupiny usedlých slovenských romských rodin se k nim přidaly v následujících měsících. Na Slovensku se totiž situace pro Romy vyvíjela nepříznivě. Už v době války se zde jejich situace zhoršila a také země se obtížně vracela k normálním poměrům. Tito

¹⁵¹ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 21 - 22.

¹⁵² Tamtéž, s. 23.

¹⁵³ Tamtéž, s. 23 - 24.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 24.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 24.

Romové v českých zemích hledali pracovní příležitosti. A to buď spontánně, nebo v souvislosti s celostátním příkazem o pracovní povinnosti, tedy na základě náborových akcí podnikatelů. Soukromé firmy, zemědělské závody ad., nabízely vhodné pracovní příležitosti pro romské dělníky.¹⁵⁶ Státní orgány se shodovaly na tom, že bez přílivu nekvalifikovaných pracovních sil ze Slovenska se obnova země neobejde. Proto nepovažovaly za důvod přerušení přílivu ani občasné stížnosti na pracovní morálku Romů.¹⁵⁷

Brzy vyvstal problém s ubytováním dělníků a jejich rodin. Zaměstnavatelé ani státní správa nepočítali s tím, že živitele následuje celá rodina.¹⁵⁸ Alarmující zprávy o přílivu desítek rodin přicházely zejména z větších měst. Romové zde prý bydlí v prostředí demolice a dalších nevyhovujících prostorech. Pobíhají zde nahé děti a ženy vaří na otevřeném ohni. O jejich zdravotní a sociální zajištění se nikdo nestaral. Kontrolována nebyla ani pravidelná docházka dětí do škol.¹⁵⁹ Samotným rodinám přišla situace snesitelná, neboť byly zvyklé na mnohem horší podmínky. Do českých zemí se totiž stěhovaly za lepším životem.¹⁶⁰ Zazněly návrhy na vybudování ubytoven, ale chyběly peníze a vůle situaci řešit. I menší města, například v okresech Most, Cheb, Ústí nad Labem ad., zaznamenala velký příliv romských rodin. Živitelé zde pracovali v kamenolomech či ve stavebnictví. Početnější kolektivy pracovaly na výstavbě silnic a železnic, v hospodářství a jiných. Rodiny bydlely v hromadných ubytovnách, v dřevěných barácích či v objektech určených k demolici. Bylo zaznamenáno i několik případů, kdy se zaměstnavatelé o bydlení rodin nepostarali vůbec.¹⁶¹

Na výše zmíněné problémy reagovalo ministerstvo sociální péče návrhem směrnic, které byly na poradě v listopadu 1946 schválené. Návrh obsahoval i požadavek, aby bylo pohraniční pásmo od Romů očištěno. Při snaze o regulaci pohybu Romů se projevovaly rozpory mezi ekonomickými a bezpečnostními zájmy.¹⁶²

Zejména v Čechách, kde většina úředníků neměla žádnou zkušenost z každodenního styku s Romy, se již v průběhu roku 1946 množí nejrůznější stížnosti a návrhy postupů, které by měly řešit chaotické poměry na pracovním trhu. Šířily se také

¹⁵⁶ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 24 – 25.

¹⁵⁷ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*, s. 19.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

¹⁵⁹ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 25 - 26.

¹⁶⁰ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*, s. 18.

¹⁶¹ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 25 - 26.

¹⁶² Tamtéž, s. 26.

různé nepotvrzené zprávy o převaze kočovníků mezi romskými přistěhovalci, o pohybu cizinců bez dokladů či o vzrůstu kriminality. Z porady zemského národního výboru z prosince 1945 vzešel návrh na vydání zákazu kočování a na zpřísnění evidence romských rodin. Povolení k pobytu mělo být vydáno pouze těm, kteří zde měli zajištěný pracovní poměr.¹⁶³ Vyskytl i se nápad na zřízení pracovních táborů pro Romy.¹⁶⁴

V průběhu roku 1946 převzalo iniciativu v oblasti řešení problému s Romy Ministerstvo práce a sociální péče, které si vyžádalo odborné stanovisko od Františka Štampacha, uznávaného specialisty na „cikánskou otázku“. Ten upozornil na stále platící prvorepublikový zákon o potulných Cikánech a osobách vyhýbajících se práci. Zákon je prý třeba prostudovat a dále podle něho postupovat. Doporučil také vyhledání a prověření soupisů potulných osob z meziválečného období. Podle něho je možné evidenci obnovit a na jejím základě pak do „pracovních osad“, zřízených u velkostatků, lomů či velkých stavenišť, tuláky postupně zařazovat. Osada by měla být řízena podle romských tradic, děti by měly být umisťovány do zvláštních škol a následně na převýchovu do majoritních rodin či ústavů.¹⁶⁵

Štampachovy názory vzalo Ministerstvo v úvahu. V září 1946 se ale na společné poradě ústřední instituce dohodly na jiném postupu. Mělo se zajistit doplnění evidence a vydání chybějících dokladů. Zdůrazňováno bylo také zajištění ubytování pro romské imigranty, jejich zařazení do produktivní práce a kontrola docházky dětí do škol. Ministerstvo po národních výborech vyžadovalo dodržování zásady, že si Romové musí vše odpracovat a nesmí jim být dáváno nic zadarmo. Bylo jim také doporučováno zaměstnávat slovenské Romy pouze na přechodnou dobu, protože jejich trvalé usídlení a splynutí s majoritou je neuskutečnitelné a nevhodné. Ministerstvo dále zrušilo některá diskriminační opatření (zákaz vstupu do centra hlavního města apod.) a provedlo rozsáhlý průzkum poměrů romských zaměstnanců. Zdůraznilo také nutnost chránit Romy před nepřátelstvím majority.¹⁶⁶

V průběhu roku 1946 se v korespondenci Ministerstva vnitra hromadí návrhy na vytvoření převýchovných středisek a pracovních táborů pro Romy. Okresní národní výbor Písek přichází s konkrétním plánem k vytvoření „krajského kárného výchovného střediska“. Plán by prý bylo možné uskutečnit v nevyužitých prostorech zámku

¹⁶³ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 26 - 27.

¹⁶⁴ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*, s. 18.

¹⁶⁵ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 27.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 27.

v Cerhonicích. Bylo by možno umístit sem až 400 osob, které by znamenaly výrazný přínos vzhledem k nedostatku pracovních sil. Návrh byl předán dalším institucím. V roce 1947 se o návrhu rozvinuly rozsáhlé diskuze. Podle Ministerstva práce a sociálních věcí by do táborů měli být umístěni Romové z ciziny bez rodiny a práce. Odtud by pak měli být přesouváni do táborů poblíž cihelen, lomů apod., nebo vypovězeni.¹⁶⁷

Většina vládních institucí se k realizaci táborů stavěla odmítavě. Důvody k odmítavému postoji byly například zkušenosti z německých koncentračních táborů, kde osoby zde soustředěné proti své vůli nepodávaly kvalitní pracovní výkon. Další obavy plynuly z možnosti nedostatečné hygieny, nemocí či z rozporu s naším cítěním. Celý návrh byl následně stažen.¹⁶⁸

Na Moravě a ve Slezsku se na rozdíl od průmyslových oblastí a pohraničních center situace vyvíjela klidněji. Stížnosti na romské komunity zcela ustaly.¹⁶⁹

Ministerstvo vnitra dospělo k rozhodnutí, že komplikovanou situaci je možno vyřešit, a to soupisem romského obyvatelstva. V červenci 1947 byl vyhlášen soupis všech Romů a tuláků žijících potulným způsobem a štítící se práce. Soupis se tedy týkal všech Romů, kteří nežili usedle a neměli práci a také neromských osob, které provozovaly kočovné živnosti a zábavné podniky. Tito se museli dostavit k plánovanému soupisu pod hrozbou jednoměsíčního vězení.¹⁷⁰

Soupis zajistil 16 752 osob cikánského původu. Velká část z nich se nacházela např. na Ústecku, Mostecku nebo v Praze.¹⁷¹ Zjištěn byl i nízký počet dětí. To svědčilo o tom, že mnoho mužů přicházelo za prací bez rodiny. Nejvíce osob se nacházelo v Čechách, méně na Moravě a ve Slezsku. Pouze 214 osob bylo veřejnou bezpečností označeno za asociální. Pracujících mužů z celkového počtu 6 147 bylo 4 685. Mohlo by se tedy zdát, že předchozí zprávy o nekontrolovatelném pohybu skupin Romů byly neoprávněné.¹⁷² Pravděpodobněji ale soupis nebyl zdařený, protože mnoho neusazených a nepracujících Romů se mu vyhnulo nebo nevypovídalo pravdivě. Nepravděpodobný se zdá být např. vysoký počet zaměstnaných žen.¹⁷³

¹⁶⁷ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 27 - 28.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 28.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 28.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 29.

¹⁷¹ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*, s. 18.

¹⁷² PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 29.

¹⁷³ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*, s. 19.

4.3 Komunistická koncepce „řešení cikánské otázky“

Po převzetí moci, spojené s přípravou nové ústavy a voleb, se v porovnání s předcházejícím obdobím řešení romské otázky téměř vytrácí. Jen tu a tam se setkáváme se stížnostmi okresů na romské obyvatelstvo, např. na jejich vyhýbavý poměr k práci, neřízený život apod. Naopak vstřícný postoj zaujímá nový režim vůči usedlým a pracujícím Romům. Ministerstvo práce a sociálních věcí, které se romské otázce trvale věnovalo, navrhuje na zasedání roku 1948, aby byly romské rodiny ubytovány na zemědělských usedlostech blízko Prahy. Ženy by zde pracovaly a muži by za prací dojížděli do hlavního města. Naopak nedoporučuje stěhovat Romy na městská sídliště, na kterých neumějí udržet pořádek.¹⁷⁴

Zájem o Romy zesílil roku 1949. Množily se stížnosti na špatné ubytování Romů, devastaci objektů apod., a byl zaznamenán zvýšený pohyb kočovníků.¹⁷⁵

4.3.1 Hledání cest ke zrovnoprávnění v 50. letech

V listopadu 1949 začala fungovat meziministerská komise pro řešení cikánské otázky. Ta navrhovala vybudovat vzorná romská sídliště, na kterých bylo možné usadit kočovníky a vychovat např. sociální pracovníky nebo učitele z řad Romů. Vypracovala také plán opatření v oblasti bydlení, práce, zdravotní a sociální péče, policejního dohledu a výchovy dětí i dospělých Romů.¹⁷⁶

V roce 1950 bylo zrušeno zvláštní zákonodárství pro Romy a Romové byli zrovnoprávněni s majoritou.¹⁷⁷ K tomu dochází po zrušení zákona z roku 1927. Od této doby neměli už Romové podléhat zvláštním režimu (kočovnické legitimace ad.).¹⁷⁸

Na jednání v červnu 1950 se účastníci shodli, že hlavní pozornost je třeba soustředit na trvalé usídlení, důstojné ubytování a vzdělávání a výchovu dětí i dospělých.¹⁷⁹

Meziresortní komise mapovala v průběhu let 1950 a 1951 celkovou situaci Romů v zemi, a to pomocí dotazníkové akce o zařazování Romů do trvalého pracovního

¹⁷⁴ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 33.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 33.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 34.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 34.

¹⁷⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 203.

¹⁷⁹ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 34.

procesu. Zjišťovány byly současně i údaje o bydlení nebo sociální a zdravotní péči. Akce přinesla rozporuplné názory.¹⁸⁰

Byly podávány nejrozumnější návrhy na řešení otázky Romů. Některé se přikláněly k nejostřejším postihům a etnické diskriminaci, jiné k přiznání statusu národnostní menšiny či k vytvoření samosprávných romských osad, které by byly vedeny vlastními lidmi. Všechny návrhy zdůrazňovaly zařazení Romů do pracovního procesu, pravidelnou docházku do škol a převýchovu nepřizpůsobivých.¹⁸¹

V průběhu roku 1953 vyvrcholily snahy o uznání Romů za svébytnou národnostní skupinu. Referenti se na poradě zástupců, složené z různých institucí, v srpnu 1953 shodli na tom, že romská otázka se musí řešit komplexně a postupy musí být založeny na znalosti jazyka a pochopení jejich tradic a minulosti. Zároveň odmítli asimilační snahy. Naopak podpořili návrhy na vydání učebnic romštiny, vytvoření katedry romského jazyka ad.¹⁸²

Orientační výbor ČSAV (Československé akademie věd) měl v následujících měsících část těchto požadavků zajistit. Roku 1953 zřídil komisi pro spisovnou romštinu. Dále, v listopadu 1953, naplánoval ideologickou konferenci pracovníků v romské problematice. Zde měly být formulovány základy koncepce přístupu k Romům. Diskuze o svébytnosti Romů však rychle utichala.¹⁸³

4.3.2 Hledání práce a nového domova

Na počátku 50. let se romská problematika nadále komplikovala přílivem imigrantů ze Slovenska. Státní instituce se shodují, že jejich plná zaměstnanost, vzdělání a vhodné ubytování je základní podmínkou jejich vyrovnání s majoritou. Vzhledem k vývoji ekonomiky byla navíc jejich pracovní síla velmi žádaná.¹⁸⁴

Skupiny náborářů z průmyslových oblastí začaly jezdit na Slovensko a v daných obcích jednaly o přesunu dalších pracovních sil z řad Romů. Slovenské úřady se svých nežádoucích spoluobčanů chtěly co nejdříve zbavit a nestaraly o jejich vybavení základními doklady. Výsledkem jedné náborářské akce byl příjezd 33 Romů, z nichž většina nebyla ze zdravotních důvodů schopna vykonávat domluvenou práci v dolech. Tito Romové však odmítali i práci na povrchu. Neměli vhodné oblečení, doklady a ostatní dělníci ze společných ubikací je odmítali mezi sebe přijmout, protože byli špinaví

¹⁸⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 35.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 35.

¹⁸² Tamtéž, s. 35 - 36.

¹⁸³ Tamtéž, s. 36.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 36.

a zavšivení. Brzy po příjezdu pracovníků přijely i jejich ženy s dětmi. Část z nich brzy zmizela nebo byla odeslána zpět na Slovensko.¹⁸⁵

V několika průmyslových centrech vyvstaly velké problémy s ubytováním. Většina nově příchozích Romů byla zaměstnána prozatím na krátkodobý úvazek. Teprve po tom, jak by se pracovníci osvědčili, by byli zaměstnáni na dobu neurčitou. Prozatím tedy zaměstnavatelé neřešili pro nově příchozí zaměstnance ubytování. Ti byli často umisťováni do polorozpadlých baráků a špatně vybavených hromadných ubytoven. Za dělníky přijížděly celé početné rodiny, což přinášelo problémy se zdravotně a hygienicky nevyhovujícími, přeplněnými ubytovny. Problémy vyvstaly také v souvislosti s docházkou dětí do škol a s evidencí nově příchozích rodin.¹⁸⁶

Slovenští Romové k nám přicházeli za prací i do menších průmyslových měst nebo do vesnic, kde nacházeli práci ve státních statcích. Se značně rozdílnými výsledky se tak pokoušeli sžít s novým prostředím poměrně početné romské komunity.¹⁸⁷

Příkladem celkem příznivého vývoje nekonfliktního utváření vztahů uvnitř romských komunit i s příslušníky majority jsou např. obce Kladno a Bílovec. K tomu přispěl zejména dostatek vhodných pracovních pozic i možnost navázat kontakt s majoritou. Často k tomu přispěla i starost o zabezpečení sociálních služeb ze strany okresních národních nebo místních národních výborů.¹⁸⁸

Nepříznivý vývoj byl zaznamenán například ve městě Vítkov (okres Opava). Vedení státního statku, ve kterém pracovali, ani obec nezajistila Romům vhodné ubytování. Majoritní obyvatelé města jim vytýkali nepřizpůsobivost a Romy mezi sebe nepřijímali. Sama romská komunita zůstávala vůči majoritě uzavřená. Často i sobě navzájem jednotlivé romské rody.¹⁸⁹

Mnoho romských přistěhovalců přicházelo do velkých měst ze slovenského venkova. Pro Romy to znamenalo radikální změnu životních podmínek. Kvůli dosavadní tradiční organizaci života osady byl pro ně proces urbanizace složitý. Vymoženosti městského prostředí, jako je koupelna, elektrické spotřebiče, klíče ad., pro ně byly neznámé. V původních osadách totiž žili bez kanalizace, elektřiny apod. Nepochopení anonymity a odcizenosti vztahů obyvatel města vedlo Romy k vyhledávání míst, kde by se mohli usadit v početné skupině. Takové společenství sice pomohlo udržet tradiční

¹⁸⁵ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 37.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 37.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 37.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 38 - 39.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 41.

vztahy, ale prohlubovalo izolaci od majority a podporovalo vytváření ghett. Také neschopnost majoritních obyvatel pochopit romský způsob života komplikovalo počáteční problémy Romů s městským prostředím. K jejich obtížnému soužití s městem přispíval nedostatek zkušeností a finančních a materiálních prostředků úřadů.¹⁹⁰

Kočovní olašští Romové měli s přizpůsobením vůbec největší problémy. Úřady na ně po nástupu komunismu nevyvíjely takový tlak jako v předchozích letech (vypovídání, postrk). Přesto však se snažily přimět je k nastěhování do městských bytů, zanechat nelegálních způsobů obživy a nastoupit do stálého zaměstnání a k tomu, aby své děti posílali pravidelně do školy. Olašští Romové tak přecházeli od ubytování v typických vozech do přidělených bytů. Všechny tyto snahy na počátku 50. let končily neúspěšně. Docházelo k nedovolenému obchodu s potravinovými lístky, k vloupání, polním krádežím a dalším výtržnostem včetně ničení přidělených bytů. Překupnictvím si zajistili mnohem více prostředků než námezdními pracemi. Je však nutné zmínit, že proticikánské zákony slovenského státu je prakticky zbavily tradičních způsobů obživy, což mimo jiné značně omezilo možnosti kontaktů s majoritou. Také nebyli zvyklí na fyzickou práci pod dohledem a většinou k ní vzhledem k zdravotnímu stavu neměli ani síly. V trvalém zaměstnání setrvali nejvýše jeden měsíc. I u této uzavřené a dosud tradičně žijící skupiny Romů se v průběhu 2. poloviny 20. století začal projevovat ústup od dodržování některých tradičních zvyklostí. Můžeme zaznamenat pokles autority vůdců, tzv. vajdů, a rodového soudu, kterému se začala vymykat hlavně nejmladší generace.¹⁹¹

4.3.3 Problémy se vzděláváním

Vysoká negramotnost bránila romským imigrantům zařadit se do majoritní společnosti. V původních osadách na Slovensku mělo asi pouhých 20 procent romské populace nanejvýš možnost navštěvovat několik ročníků základní školy.¹⁹² V roce 1950, při sčítání obyvatel na Slovensku, negramotnost přiznalo necelých 42 tisíc lidí, z nichž převážná většina byli Romové.¹⁹³

K symbolům režimu patřila zejména v 50. letech manuální práce. Pro nádenické a pomocné práce však Romové školu nepotřebovali. Základním motivačním prostředkem rodin byla výše mzdy a možnost jejího rychlého využití pro potřeby rodiny. Proto dávali

¹⁹⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 41 - 42.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 43 - 44.

¹⁹² Tamtéž, s. 45.

¹⁹³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 205.

přednost co nejčasnějšímu zařazení dětí do pracovního procesu. Dospělí si neuvědomovali význam vzdělání pro sebe ani pro své děti. Obávali se spíše toho, že škola jim potomky odcizí. Samy děti si na školní podmínky zvykaly těžce. Nedařilo se jim zvyknout si na přísné výchovné a vzdělávací metody a na neosobní prostředí školy. Vhodné podmínky navíc neměly ani k domácí přípravě, která byla vyžadována. V běžně používaných psychologických testech vykazovaly výrazné zaostávání v zásobě pojmů, soustředění, sebeovládání a vyjadřovacích schopnostech. Přehlížení či dokonce negativní vztah spolužáků, jejich rodičů i učitelů odcizenost školy umocňovalo.¹⁹⁴

Na počátku 50. let vzniklo několik pozoruhodných pokusů o speciální výchovný a vzdělávací program určený Romům. Autoři těchto projektů si uvědomovali, že je nutné vytvořit pro romské děti ve škole přátelské prostředí, ve kterém budou své vlohy moci uplatnit.¹⁹⁵

První pokus vznikl v roce 1950 v Soběsukách u Žatce, kde vzniklo letní tzv. převýchovné a doučovací středisko. I přes počáteční nedůvěru rodičů proběhlo několik úspěšných turnusů. V srpnu byl ale tábor přerušen z důvodu epidemie spalniček. Úspěšnost letního soustředění potvrdily zkušenosti s jeho účastníky během následujícího školního roku. V následujícím školním roce, v letech 1950 – 1951 byla v Soběsukách otevřena internátní škola pro romské děti. Otevřeny byly celkem dvě třídy pro 42 dětí. Z finančních důvodů byl ale provoz zrušen.¹⁹⁶

Z dalších pokusů o vzdělávání Romů jmenujme například „převýchovný tábor a zotavovnu“ v Mělči u Opavy, několik vyrovnávacích tříd organizovaných formou celodenního vzdělávání a výchovy romských dětí na Ostravsku. Podobné vyrovnávací třídy vznikly také v Pardubicích nebo v Boleticích a Žatci v západních Čechách.¹⁹⁷

Nejdéle působící speciální školou pro romské děti byla škola Míru v Květušíně u Českých Budějovic, která vznikla v létě roku 1950. Během dalších tří let se vedení ujal pedagog Miroslav Dědič. Společně se svým personálem vybudoval školu s internátem pro 45 dětí. Většina z nich pocházela z velmi špatných rodinných poměrů a mnozí z nich byly i sirotci. V roce 1953 poskytlo Ministerstvo vnitra prostředky na zájezd pěveckého a tanečního souboru na Slovensko, kde bylo úkolem dětí vystupovat v romských osadách a obyvatele osad přesvědčovat, aby posílali své děti do školy apod. Škola byla roku 1954

¹⁹⁴ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 45.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 46.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 46.

¹⁹⁷ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9, s. 261.

z důvodu přeplněnosti přestěhována do Dobré Vody, kde její provoz pokračoval až do konce 50. let.¹⁹⁸

I přes některé námitky dnešních pedagogů vůči metodám učitelů a vychovatelů zmíněných institucí (např. využít děti z Květušína pro politickou agitaci mezi slovenskými Romy či zdůrazňování významu internátních škol, které měly děti odtrhnout z rodinného prostředí), měly tyto instituce ve své době jistě velký význam.¹⁹⁹

Komise národních výborů se od počátku 50. let snažily také o vzdělávání dospělých Romů. Sloužit k tomu měly večerní školy nebo jednoleté i víceleté kurzy. Kurzy byly rozděleny do dvou stupňů. V prvním stupni se dospělí Romové měli naučit číst, psát, počítat a v druhém stupni se naučit základy učiva 6. – 8. třídy základní školy. Počítalo se také s občanskou a politickou výchovou. Výuka měla obnášet asi 120 hodin, které by probíhaly týdně po čtyřech hodinách během jednoho roku. Zájem posluchačů byl však nízký a většina kurz předčasně ukončovala. Jedním z důvodů byly i osnovy, které se ukázaly jako příliš náročné.²⁰⁰

V 60. letech, kdy se zlepšila docházka romských dětí do škol, přestávala být negramotnost takovým problémem. Přesto vzdělanost Romů za průměrem majority zaostávala.²⁰¹

Praktické působení romských aktivistů mezi „nepřizpůsobivými“ občany se mělo stát jednou z metod převýchovného procesu. V březnu 1952 byla Ministerstvem vnitra vypracována směrnice zvaná Úprava poměrů osob cikánského původu. Osvětlovány v ní byly zejména postupy, které by měly být vůči Romům uplatňovány. Následně byly krajské národní výbory vyzvány, aby vytypovaly vzorné romské pracovníky a následně je vyslaly na celostátní školení romských instruktorů. Ti procházeli krátkodobými kurzy, ve kterých byli poučeni o významu vzdělání a péče o jednotlivé skupiny romského obyvatelstva, o historii Romů nebo o právech a povinnostech obyvatel ČSR. Kurzy se každoročně opakovaly.²⁰² Cílem směrnice bylo zapojit Romy do budovatelského úsilí lidově demokratického státu.²⁰³

¹⁹⁸ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 49.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 49 - 50.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 50 - 51.

²⁰¹ Tamtéž, s. 51.

²⁰² Tamtéž, s. 51.

²⁰³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 204.

Jedno z takových celostátních školení v Hoříně vedla E. Bacílková. Účastníci kurzu se shodli, že odmítají asimilaci s majoritou. Bacílková hodnotí kurz až na jeden menší incident jako zdařený a chválí chování účastníků.²⁰⁴

Pokusy uplatnit práci aktivistů v praxi ale pozhasínaly. Někteří z nich totiž nebyli schopni proniknout mezi kočovné skupiny. Nemohli tedy zasahovat tam, kde bylo nejvíce třeba. V jiných případech se jim nepovedlo získat si důvěru. Sami aktivisté pak zájem o práci v terénu mezi svými spoluobčany nebo v cikánských komisích ztráceli. Ne vždy byly ale pokusy negativní. Kladného ohlasu se dočkal např. JUDr. Tomáš Holomek nebo manželé Danielovi.²⁰⁵

Ve své souhrnné zprávě roku 1955 Bacílková konstatuje, že v řešení otázky Romů se nic moc nezměnilo. Úředníci národních výborů a Ministerstva kultury neměli peníze, pravomoci ani dostatek možností k řešení této situace.²⁰⁶

4.4 Komunistická koncepce asimilace Romů

Ve druhé polovině 50. let se pro romské obyvatelstvo vytvořila nová situace. Komunistický režim se upevnil natolik, že mohl věnovat dořešení romské otázky více pozornosti. Vedení komunistické strany a státu připravovalo vyhlášení nové ústavy. To mělo dokumentovat, „že v zemi byly dobudovány socialistické vztahy, založené na rovnosti všech obyvatel státu a jejich uvědomělém přijímání komunistické ideologie“. Početné skupiny romského obyvatelstva, které žijí na nejnižším sociálním stupni na okraji společnosti, nezapojené do pracovního procesu, vykazující vysokou ngramotnost, dosud kočovné nebo bez trvalého a stálého bydliště, neodpovídající modelu občana socialistického státu se do tohoto schématu nehodily.²⁰⁷

Stížnosti jednotlivých občanů i regionálních institucí narůstaly. Romům byly vytýkány špatné hygienické poměry v bytech a v okolí romských sídel, kriminální chování, žebrota, prostituce. Největší odpor vzbuzovaly skupiny kočovných Romů živící se překupnictvím, které doplňovaly bytovými a kapesními krádežemi. Pokusy o jejich usazení se však mýjely účinkem. Olašské skupiny vždy dokázaly uniknout postihu rychlým přesunem z místa na místo. Většina stížností tak žádala vůči těmto narušitelům mnohem tvrdší postup veřejné bezpečnosti a úřadů. Padlo několik návrhů na odebrání

²⁰⁴ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 51 - 52.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 52 - 53.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 54 - 55.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 57.

dětí, přísný dohled nad usazením a rozptýl rodin.²⁰⁸ Výrazné problémy narůstaly i v místech nových soustředění Romů, zejména v průmyslových oblastech a v pohraničí.²⁰⁹

V roce 1956 se krajské orgány i ústřední výbor Komunistické strany (ÚV KSČ) začaly vážnou situací v oblasti romské problematiky zabývat. V březnu téhož roku vypracovalo Ministerstvo vnitra Situační zprávu o cikánské otázce. Podle zprávy nebylo možno dosáhnout nápravy v řešení jejich sociálního postavení, negramotnosti a zdravotního stavu bez jejich trvalého usazení.²¹⁰ Snahy brzdit a regulovat pohyb Romů jsou pro české prostředí této doby charakteristické. České úřady mají tendence přesně je lokalizovat, mít přehled o jejich chování a mít je usazené na jednom místě.²¹¹ Představitelé státu i KSČ dospívali k názoru, že je nutné zformulovat jednotnou koncepci řešení otázky Romů a na jejím striktním dodržování trvat. V diskuzích byla prosazována nutnost tvrdého postupu proti nepřizpůsobivým Romům represivními metodami.²¹²

Porady o řešení otázky Romů pokračovaly v průběhu roku 1957. Ministerstvo vnitra odevzdalo v srpnu téhož roku ideologickému oddělení ÚV KSČ rozsáhlý elaborát s řadou negativních zpráv o situaci romských obyvatel v ČSR a s návrhy na její řešení. V něm doporučuje užít příkladu SS, kde byla zakázána bezpracná potulka a kočování pod trestem nucené práce po dobu pěti let.²¹³

Politické byro ÚV KSČ vydalo v dubnu 1958 usnesení „o práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR“, na jehož základě byl pak připraven zákon o trvalém usídlení kočujících osob.²¹⁴ V usnesení politického byra je obsaženo, že považovat Romy za svébytnou národnostní skupinu nelze a že je nutno považovat ji za obyvatelstvo kulturně a sociálně zaostalé. Striktně odmítnuty byly i pokusy zakládání cikánských škol, protože prý prohlubovaly nežádoucí izolaci od majority.²¹⁵

Romské obyvatelstvo bylo rozděleno do tří skupin podle způsobu života. První skupinou byli usedlí Cikáni. Ti byli v trvalém pracovním vztahu, měli stále bydliště, dosáhli kulturní úrovně obyvatelstva, nepotřebovali zvláštní péči a žili rozptýleně mezi

²⁰⁸ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 57.

²⁰⁹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 206.

²¹⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 57.

²¹¹ DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*, s. 20 - 21.

²¹² PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 58.

²¹³ Tamtéž, s. 58.

²¹⁴ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 206.

²¹⁵ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 59.

ostatním obyvatelstvem. Druhou, nejpočetnější skupinu tvořili Romové polousedlí, kteří žili na nízkém stupni kulturní úrovně a často měnili bydliště a zaměstnání. Romové kočovní patřili do třetí skupiny Romů, kteří se toulali, vyhýbali se poctivé práci a živili se nepoctivým způsobem.²¹⁶

Soustředit se mělo nejvíce na skupinu Romů polousedlých a kočovných. Ti měli být trvale usazeni a zařazeni do pracovního procesu. Příslušné odbory pracovních sil byly povinny vést přesnou evidenci pracujících. Závody měly pro romské pracovníky zajistit vhodné pracovní prostředí a organizovat kurzy pro negramotné. Zaměstnavatelé měli též pro romské rodiny zajistit vhodné ubytování. Evidenci docházky dětí byly pověřeny školy. Zdravotní stav a hygienické podmínky měla zajistit pravidelnými návštěvami v romských osadách a čtvrtích zdravotnická střediska. Boj proti vzrůstající kriminalitě, zlepšení podmínek v nápravných zařízeních a eliminace prostituce měly být dalším významným prostředkem převýchovy.²¹⁷

S usnesením politického byra byly v květnu 1958 seznámeny krajské orgány. Ty měly zajistit jeho projednání. Zajistit též měly vyslání delegace na chystanou celostátní poradu o práci mezi romským obyvatelstvem. Na poradu bylo pozváno i několik známých reprezentantů Romů, jako je např. ing. Miroslav Holomek nebo JUDr. Gustav Karika.²¹⁸

V jednotlivých krajích proběhly na podzim roku 1958 průzkumy výsledků kulturněvýchovné práce mezi romským obyvatelstvem v regionech. Pro tento účel byla vytvořena skupina odborníků, z jejichž iniciativy byla vydána brožura zahrnující praktické poznatky z práce v terénu i charakteristika mentality Romů a údaje o jejich historii. Ta měla odpovědným pracovníkům poskytnout základní vědomosti a metodický návod pro organizaci postupů výchovné práce. Reakce na text brožury ukázala, že názory na romskou problematiku a způsoby jejího řešení nejsou jednotné ani v řadách odborníků. Např. Jiří Lípa, pracovník Ústavu pro jazyk český, odmítá prosazení svébytnosti Romů jako národnostní skupiny.²¹⁹

Také pokusy o individuální přístup k řešení školské výuky a výchovy dětí se setkaly s odmítavým postojem. V letech 1958 – 1960 byly zrušeny pardubické a ostravské vyrovnávací třídy a květušínská internátní škola. Stalo se tak na základě směrnice, vydané Ministerstvem školství, o výchově a vzdělávání romských dětí. Podle ní sice mohly

²¹⁶ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 59.

²¹⁷ Tamtéž, s. 59.

²¹⁸ Tamtéž, s. 59 - 60.

²¹⁹ Tamtéž, s. 60.

vznikat samostatné třídy pro obtížně vychovatelné a zanedbané romské žáky, ale jen podle všeobecných pravidel a osnov. Řešilo se také rozmisťování mládeže po ukončení povinné školní docházky do zaměstnání.²²⁰

4.4.1 Povinné usazení kočujících osob, soupis romského obyvatelstva

V listopadu 1958 byl po předchozím schválení zveřejněn zákon o trvalém usídlení kočujících osob. Obsahoval pět paragrafů, z nichž jsou níže zmíněny tři nejzásadnější. V prvním bylo zdůrazňováno, že národní výbory jsou povinny pomoci dosud kočujícím Romům se zajištěním vhodného bydlení a práce. Aby se stali řádně pracujícími občany, jsou výbory povinny soustavně na ně působit výchovnými prostředky.²²¹ V paragrafu č. 2 je vymezen pojem „ kočovní způsob života“. Ten podle definice vedou osoby toulající se z místa na místo, živící se nekalým způsobem a vyhýbající se poctivé práci. Zákon se tedy měl vztahovat nejen na Romy, ale i na světské osoby – potulné komedianty ad.²²² Třetí paragraf stanovuje, že pokud osoby nezanechají kočovnictví i přes poskytnutou pomoc, čeká je vězení v rozmezí půl roku až tří let.²²³

I přesto, že v zákoně nejsou výslovně uváděni Romové, z jeho znění vyplývá, že je zaměřen zejména proti nim a neromským provozovatelům kočovních živností. Omezuje svobodnou volbu pohybu a zasahuje do základních občanských práv. Již z těchto faktů vyplývá, že má protiústavní charakter. Navíc nepřesné vymezení pojmu kočovnictví vedlo k libovolnému výkladu a potřebám úředníků uvádějících zákon do praxe.²²⁴

Ministerstvo vnitra pověřilo místní národní výbory provedením předběžného soupisu kočujících osob nad 15 let. Soupis měl proběhnout ve dnech 15. až 29. září 1958. Současně s provedením soupisu měly také kontrolovat doklady, provést daktyloskopování a seznámit kočovníky s jednotlivými ustanoveními připravovaného zákona a vyzvat je k trvalému usazení na určeném místě. Vyzvat je měly také k nástupu do zaměstnání. Úřady byly též upozorněny na možnosti problémů s ubytováním a na možnost řešit situaci prozatímním způsobem (např. ponechat Romy bydlet v původních maringotkách za předpokladu odebrání koní). Polokočujícím Romům zastiženým mimo

²²⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 60 - 61.

²²¹ Tamtéž, s. 62.

²²² DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 207.

²²³ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 62.

²²⁴ Tamtéž, s. 62.

místo bydliště mělo být doporučováno vrátit se do domovské obce, kde by se měli následně hlásit o práci. Osoby zajišťující soupis měly také zabránit vytváření míst vysoké koncentrace Romů. Ministerstvo předpokládalo, avšak chybně, že tato diskriminační opatření, jako je např. zákaz kočování, povedou k začlenění Romů do společnosti.²²⁵

Národní výbory měly návrhy těchto směrnic prodiskutovat a vyslovit k nim své připomínky. V listopadu a v prosinci 1958 se konaly celostátní porady, které měly zajistit uvedení zákona do praxe. Dalším úkolem porad bylo podat návod pro provádění soupisu a stanovit úkoly jednotlivých složek spojené s plněním záměrů státní politiky vůči romskému obyvatelstvu. Na přelomu 1958 – 1959 se konalo několik ústředních a krajských porad, kde byly mimo jiné probírány i konkrétní úkoly jednotlivých institucí a regionů.²²⁶

Soupisu kočovných a polokočovných Romů v únoru 1959 předcházela již zmiňovaný průběžný soupis cikánských osob, který kromě počtu osob kočujících a polokočujících, sledoval také věkové rozvrstvení, užívané dopravní prostředky ad. Od konečného soupisu z roku 1959 se liší metodicky i ve výsledných číslech. Výsledek předběžného soupisu vykazuje nepravděpodobně malá čísla.²²⁷

Termín konečného soupisu byl stanoven na 3. až 6. února 1959. K soupisu se měli v místě pobytu nebo momentálního pobytu hlásit všichni trvale neusazení obyvatelé nad 15 let, vč. světských osob. Během soupisu měla být doplněna jejich osobní dokumentace. Dále měly osoby účastníci se soupisu možnost vybrat místo svého následujícího trvalého bydliště. Daná osoba předkládala osobní doklady, údaje o zaměstnání a způsobu života (kočovný, polokočovný). Osoby byly upozorněny na zákaz vzdálení se z místa vybraného trvalého bydliště.²²⁸ Jelikož se předpokládalo, že pro všechny osoby, kterých se trvalé usazení týkalo, nebude možné zajistit ubytování, bylo možno ponechat rodiny v maringotkách, kterým byla odebrána kola, a koně byli odvedeni na prodej, aby bylo zabráněno nepovolenému pohybu.²²⁹

Do kategorie polokočovných byla zapsaná větší část Romů. Na tento údaj však nelze zcela spoléhat, protože vymezení pojmu bylo sporné a jednotlivé úřady ho chápaly rozdílně.²³⁰

²²⁵ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 62 - 63.

²²⁶ Tamtéž, s. 63.

²²⁷ Tamtéž, s. 67 - 68.

²²⁸ Tamtéž, s. 69.

²²⁹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 208.

²³⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 72.

Do soupisu byli také často zapsáni Romové zcela usedlí, kteří pouze občas jezdili mezi českými zeměmi a Slovenskem. V praxi to pro ně znamenalo téměř nemožnost přestěhování se do jiného města, např. za práci. Požadavek k přestěhování by musel být schválen oběma okresy, což se většinou nestalo.²³¹

Pro osoby bez stálého bydliště nebylo na některých místech možno zajistit dostatek vyhovujících prostor k bydlení. Velká část Romů proto bydlela v závadových bytech, dělnických ubytovnách a několik rodin dokonce v polorozpadlých chatrčích bez základního vybavení.²³²

V důsledku mnoha chybných zápisů bylo podáno několik žádostí o vyřazení ze seznamu sepsaných osob. V některých případech bylo žádosti na základě přezkoumaných informací vyhověno, některé byly zamítnuty.²³³

Už v průběhu roku 1959 je možno zaznamenat několik případů nepovoleného stěhování. Přicházely také zprávy o tom, že někteří Romové odmítají pracovat.²³⁴

Soupis nezajistil trvalé usazení všech rodin a nesplnil tedy požadavky úřadů. V některých oblastech měl však kladné výsledky, např. z hlediska zdravotnictví. Podařilo se účinně léčit pacienty s typickými chorobami Romů, jako jsou tuberkulóza, kožní nemoci, pohlavní nemoci ad., výrazně se zvýšil počet žen rodících v porodnici. Školami a dětskými lékaři byla připravována hromadná očkování dětí. Pokusy o očkování dospělých tak zdařilé nebyly. Samotný zájem Romů o prevenci a léčení se však zvýšil.²³⁵

4.4.2 Krize státní politiky vůči Romům v 1. pol. 60. let

Zájem o romskou problematiku klesá. Ve většině krajů došlo k rozpadu komisí „pro práci s cikánským obyvatelstvem“. Vypovídání romských rodin na Slovensko pokračuje z důvodu nedostatečné evidence a snahy českých úřadů vyhnout se odpovědnosti za dodržování zákona z roku 1958 (trvalé usídlení kočujících osob).²³⁶

Obnovení činnosti komisí pro práci s Romy není vyžadováno. Doporučeno je pouze vytvoření pomocných orgánů, které by se problematikou zabývaly. Ty se však práci nevěnovaly soustavně, mnohdy se její členové vůbec nescházeli.²³⁷

²³¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 208.

²³² PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 73.

²³³ Tamtéž, s. 75.

²³⁴ Tamtéž, s. 77.

²³⁵ Tamtéž, s. 77.

²³⁶ Tamtéž, s. 78 - 79.

²³⁷ Tamtéž, s. 79 - 80.

O plnění usnesení O práci mezi cikánským obyvatelstvem z roku 1958 si byro KSČ nechávalo pravidelně posílat zprávy. Ty však byly značně nekonkrétní a objevují se v nich nejasnosti a rozpory v určování kompetencí. Roku 1962 byly národní výbory vyzvány ke kontrole práce pomocných komisí pro řešení romské problematiky. Ovšem opět pouze v obecné rovině. Ve stejném roce byla vydána příručka romského jazyka, která měla pomoci těm, kteří každodenně pracovali mezi Romy a potřebovali tak alespoň základní znalost jejich jazyka.²³⁸

Ministerstvo školství a kultury vydalo v lednu 1963 směrnice o vyučování romských dětí a mládeže. Protože mnoho romských dětí stále nenavštěvuje školu, vyzývá Ministerstvo národní výbory, aby rodiče přinutili k posílání dětí do škol, klidně s použitím svých trestněprávních pravomocí (pod hrozbou trestního oznámení a následném rozhodnutí o ústavní péči). Ministerstvo dále připouští zřizování samostatných škol nebo tříd a zdůrazňuje nutnost individuální práce s romskými dětmi. Dále připouští úpravy a redukci osnov a nedoporučuje samostatné romské aktivity, ale organizaci mimoškolní aktivity dětí např. v rámci Pionýra. Ministerstvo dále klade důraz na zařazování absolventů základních škol do učňovských oborů a okamžité nastoupení do pracovního poměru pouze výjimečně. Teprve po vyčerpání všech možností, jak žáky dovést k závěrečným zkouškám, mohla učňovská zařízení rozhodnout o ukončení učebního poměru. Problém však nespočíval v přístupu škol, ale v přístupu samotných žáků a jejich rodičů, pro které byl týdenní nebo delší pobyt žáků v internátech těžko přijatelný. Stále k tomu přispíval i fakt, že Romové dávali přednost rychlému zařazení do pracovního poměru, který v těchto dobách odborné vzdělání nevyžadoval. Jelikož se zařazování romských dětí do zvláštních škol stalo běžnou praxí, upozorňuje Ministerstvo, že děti, u nichž nebyl prokázán vadný duševní vývoj, do zvláštních škol zařazovány být nesmějí. Mnoho Romů stále základní vzdělání ukončuje v nižších třídách a vykazuje se vysokou, mnohdy neomluvenou, absencí.²³⁹

V první polovině 60. let se stále nedařilo zastavit pohyb romských rodin mezi Slovenskem a českými zeměmi ani mezi jejími jednotlivými kraji. Největším problémem tohoto období byl vysoký počet romských osad ve východním Slovensku. Byro proto doporučuje realizovat rozptyl asi 40 000 Romů z východního Slovenska do průmyslových oblastí českých zemí. Národní výbory krajů obdržely instrukce, jak akci

²³⁸ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 80 - 81.

²³⁹ Tamtéž, s. 81 - 82.

zorganizovat. Jednotlivé české a slovenské národní výbory však při hledání ubytování a práce pro tyto Romy nechtějí spolupracovat.²⁴⁰

Přístup jednotlivých krajů se v řešení konkrétních problémů liší. Například v Ostravě bylo nejvíce pozornosti zaměřeno na ubytování romských rodin. Majoritní obyvatelstvo se začalo masově stěhovat do nově vystavěných panelových domů a pro Romy se uvolňovaly nízkopodlažní domy, jejichž prostorové dispozice jim vyhovovaly. Nejproblematictější byla situace v severních Čechách. Ve zdejších městech se tvořila početná romská ghetta. Například v Mostě byl likvidován „tábor“ v Janovské ulici a rodiny se z těchto zrušených bytů stěhovaly do středu města. Některé z rodin nově vystavěné byty vzhledem k vyšší ceně odmítaly a raději je měnily za byty v domech, které byly určeny k demolici. Mezi Romy se rozmáhal alkoholismus, prostituce a mnoho rodin žilo ze sociálních dávek. I přes všechny uvedené problémy, se zdejší komise pro řešení romské otázky scházela pouze dvakrát ročně.²⁴¹

Některé obce hlásily příznivější zkušenosti. Těm se podařilo zajistit Romům vhodné ubytování a většina z nich dobře vycházela s majoritou.²⁴²

I přes částečný nezájem o problematiku Romů se v první pol. 60. let podařilo zaměstnat více jak 16 000 mužů, ale i mnoho žen. Mnoha romským rodinám se zlepšila finanční situace a situace v oblasti bydlení (stavěly si domky, byly jim přidělené vyhovující byty).²⁴³

4.4.3 Organizovaný rozptyl romských obyvatel v 2. pol. 60. let

Na základě zjištění stavu v polovině 60. let vychází plán na likvidaci osad a rozptyl z míst velkých soustředění. Rozptyl měl být realizován na základě usnesení vlády v roce 1965. V polovině 60. let žilo na Slovensku 16 500 romských rodin v celkem 1 027 osadách. Do roku 1970 byla naplánována likvidace 611 osad, kde žilo 8 000 rodin.²⁴⁴

Jen na Slovensku mělo dojít k rozptylu 10 000 rodin. Plánována zde byla současně výstavba kanalizace, studen i vybudování základních hygienických zařízení a zavedení přípojek elektrického vedení ad.²⁴⁵

²⁴⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, s. 83.

²⁴¹ Tamtéž, s. 84 - 86.

²⁴² Tamtéž, s. 86.

²⁴³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s.. 210.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 212.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 212.

Rozptýl v tak velkém měřítku ale přinášel mnohé problémy a začínal se zdát nerealizovatelný. I přesto se v roce 1967 snaha realizovat tuto koncepci kulminovala. 3 178 Romů bylo přestěhováno do českých zemí. I přesto, že 1 043 z nich se vrátilo zpět na Slovensko, nárůst romských obyvatel na našem území byl 2 135 osob.²⁴⁶

Vzhledem k znásobení migračních vln se životní podmínky Romů zkomplikovaly. Stávající problémy se zhoršovaly a přibývaly nové. Počet Romů roste, jejich umístění na území státu se stále mění, dochází k rozporům s majoritou a společenská izolace romských obyvatel se prohlubuje.²⁴⁷ U samotných Romů dochází postupně ke ztrátě tradičních životních jistot a hodnot. V souvislosti s neustálým přesvědčováním ke zbavení se romství, u nich mnohdy dochází ke ztrátě pocitu romské sounáležitosti.²⁴⁸

4.5 Období let 1968 – 1973

Sílicí nesouhlas Romů s dosavadním politickým řešením romské otázky přešel roku 1968 k návrhu na založení Svazu Cikánů – Romů.²⁴⁹ Ten představuje dočasný návrat pocitu vlastní kultury, svébytnosti a vlastní identity do romské komunity. Roku 1969 byl schválen slovenský Zváz Cigánov – Rómov. O něco později pak Svaz Cikánů – Romů v Česku. Ustanovení obou svazů bylo umožněno zejména díky přípravné práci několika vynikajících romských osobností. Pro Českou republiku jmenujme např. ing. Miroslava Holomka nebo JUDr. Tomáše Holomka. Z řad slovenských to byl např. JUDr. Gustav Karika.²⁵⁰

První, ustavující sjezd Svazu Cikánů - Romů se v Čechách konal v srpnu 1969 v Brně. Oběma svazům začalo kromě stálých pracovníků pomáhat i mnoho dobrovolníků. Začal také vycházet časopis *Romano lil'*. Základem práce svazů byly stanovy a program, které se staly základem jejich působení. V prvních obdobích se jejich práce s nadšením rozběhla. Svaz Cikánů – Romů v Česku měl na konci roku 1969 již 1 500 členů. V roce 1970 čítal 4 846 členů a v listopadu 1971 se počet zvýšil na 7 000 a o rok později na 8 500

²⁴⁶ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 34.

²⁴⁷ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 213.

²⁴⁸ ŠAMKOVÁ-VESELÁ, Klára. *Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Vyd. 1. Praha: Blinkr, 2011. ISBN 978-80-87579-03-9, s. 62.

²⁴⁹ LISÁ, Helena (ed.). *Romové v České republice: (1945-1998)*. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1999. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8, s. 187.

²⁵⁰ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 35 - 36.

členů. Oba svazy se staly prvními romskými subjekty s vlastní činností na základě vlastního programu a rozhodování.²⁵¹

Svazy vykonaly během 4 let svého působení mnoho záslužné práce. A to v oblasti rozvíjení romské kultury, vzdělávání a v oblasti ekonomické. Vznikla hospodářská zařízení, v nichž bylo zaměstnáno mnoho Romů. Ze strany svazů také začaly vzrůstat požadavky na uznání romské národnosti.²⁵² Po vzniku romského družstva uměleckých kovářů se začal uskutečňovat program znovuoživení tradičních romských řemesel. Později bylo z nedostatku zkušeností učiněno i mnoho chyb. Těch využilo politické vedení a Svaz Cikánů – Romů v roce 1973 zrušilo. Vznikla obava z toho, že Romové prosadí prostřednictvím svých svazů přiznání statutu národnosti, což bylo zřejmě pravým důvodem ke zrušení. Nikomu z představitelů nebylo následně dovoleno účastnit se ani zahraničních kongresů. Zrušení svazu bylo chybou v slibně se rozvíjejícím vývoji, ve kterém byli Romové spolurozhodovateli. Romové ztratili svou naději.²⁵³

V roce 1970 bylo přijato usnesení vlády o novém přístupu k řešení otázky Romů. Sociálně – kulturní práci mezi Romy, označenými poprvé jako etnická skupina, stanovilo usnesení jako hlavní princip dalšího postupu. Rozptýl romského obyvatelstva byl odvolán (na Slovensku v roce 1972).²⁵⁴

Usnesení vlády z roku 1972 se stalo základním prováděcím nařízením v oblasti romské otázky a jejího řešení. Formulovaný program ustupuje od předchozích asimilací Romů. Navrhuje zapojit Romy do společnosti na základě jejich odlišností a za předpokladu aktivní účasti Romů.²⁵⁵

4.6 Období let 1974 – 1989

V období let 1974 – 1989 se na území českých zemí změnil přístup k romskému obyvatelstvu. Stalo se tak na základě státní koncepce jeho „společenské integrace“, tedy na základě postupného sžívání s majoritou při respektování romských specifíků.²⁵⁶

²⁵¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 215.

²⁵² ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 36.

²⁵³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 215 - 216.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 217.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 217 - 218.

²⁵⁶ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*, s. 103.

Na území slovenském bylo již roku 1972 rozhodnuto o jiné koncepci – řešení problému Romů cestou jeho „zkulturnění“. Etnická specifika respektována být neměla.²⁵⁷

Předsednictvo federální vlády projednalo roku 1976 kontrolní zprávu o plnění usnesení vlády z roku 1972 (respektování specifík). Ve stejném roce schválilo upravené zásady celostátních „kulturně – politických opatření v péči o romské obyvatelstvo“. Vytvoření předpokladů k integraci a bezkonfliktnímu soužití mělo být cílem společenské péče o Romy. Zdůrazňována byla etnická hlediska a terénní práce. Dosavadní postup komisi vlád ČSR a SSR v řešení společenské problematiky cikánského obyvatelstva byl schválen usnesením vlády ČSSR v roce 1981.²⁵⁸

Řešení společenské problematiky Romů v ČSR vyplývalo ze zásad sociálně politických opatření z roku 1976, které byly doplněny aktuálními úkoly podle usnesení vlády ČSR z roku 1981. Ty spočívaly v řešení stále aktuálních problémů s bydlením, zintenzivněním výchovného působení společenských organizací, školní docházkou a prospěchem dětí ad.²⁵⁹

V usnesení vlády SSR z roku 1985 bylo formulováno řešení společenské problematiky Romů na Slovensku. Schválena byla opatření na „zabezpečení dalšího zkulturnění“ Romů.²⁶⁰

Společenskou integrací mělo být rozuměno překonání zaostalosti Romů a včlenění do socialistické společnosti. Šlo tedy o vyrovnání úrovně života Romů s majoritou. Úsilí o integraci není v žádném případě motivováno záměrem likvidovat cikánský jazyk i všechno pozitivní, co kultura a tradice Romů obsahuje. Etnické zvláštnosti, odlišná struktura romské rodiny a organizace rodinného života nebo odlišná hodnotová orientace ke způsobu života ad., budou brány v potaz. Neznamená to však akceptovat všechna specifika. Akceptovány budou kladné etnické odlišnosti a záporné budou eliminovány (např. labilnost vztahu k práci). Společenská integrace je dlouhodobým procesem. Pro uskutečnění společenské integrace je důležité poznání faktorů, které mají na integraci pozitivní nebo negativní vliv, např. vztahy Romů a majority. Diskriminační postoje vůči Romům jsou vyvolávány způsobem jejich života, chováním, odlišnou hodnotovou orientací nebo neschopností přiměřeně komunikovat. Integrace by měla zlepšovat vztahy mezi romským a majoritním obyvatelstvem a měla

²⁵⁷ ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*, s. 36.

²⁵⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 219.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 219.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 220.

by se opírat o právní řád. Toto působení je interdisciplinární, opírá se o poznatky z psychologie, sociologie ad. Všechny výše zmíněné faktory měly být základem nového přístupu. Praxe byla ovšem jiná.²⁶¹

Z výše zmíněného lze poznat, že k Romům je i nadále přistupováno jako k zaostalému obyvatelstvu, které je potřeba co nejvíce přiblížit našemu vlastnímu obrazu. Řada vzdělaných Romů i ostatních lidí a romistů si v tehdejší době uvědomovala skutečné postavení romských obyvatel. V prosinci 1978 kriticky zveřejnili názor na celý problém signatáři Charty 77.²⁶²

V 80. letech dochází k částečné, dobrovolné integraci a asimilaci, ale přesto žije větší část Romů stále v nevyhovujících životních podmínkách a sociální bídě v romských osadách.²⁶³

V druhé polovině 80. let narůstá skupina Romů, která začíná prosazovat nutnost uznání romské národnosti. Tyto snahy se ještě v průběhu roku dostaly do státních materiálů, kde byla poprvé oficiálně přiznána etnická specifika Romů. Jsou již také nazýváni Romové. Jsou navrhovány i nové přístupy a cesty k řešení existujících problémů.²⁶⁴

Skutečné problémy Romů byly stírány vyplácením podpor, díky kterým si Romové zvykli až příliš se spoléhat na stát. V 70. a 80. letech jsou proti své vůli stěhováni do určitých oblastí (např. Chánov), většina dětí je přeřazována do zvláštních škol na základě pochybných testů a děti jsou na základě úsudku úřadů odebírány a umisťovány do zařízení náhradní rodinné péče.²⁶⁵

²⁶¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 220 - 221.

²⁶² FRASER, Angus. *Cikáni*, s. 281.

²⁶³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, s. 226.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 228.

²⁶⁵ FRASER, Angus. *Cikáni*, s. 281 - 282.

5 ROMOVÉ PO ROCE 1989

Zásahy státu do života Romů nelze hodnotit jednostranně. Postupy bývalého Československa přinesly romskému obyvatelstvu mnohá zlepšení. Zlepšila se jejich finanční situace a možnosti přístupu ke zdravotní péči a k veřejným službám. Na straně druhé, tyto výsledky nebyly ekonomicky udržitelné.²⁶⁶

Romové všech postsocialistických zemí se po pádech socialistických režimů na začátku 90. let ocitli v nové situaci. Nové ekonomické podmínky a nově ustanovený trh práce začaly Romy systematicky znevýhodňovat. Důvodem k tomu byla nízká kvalifikace, kterou dříve nepotřebovali, umocněná etnickým původem. Romové se dostávají znovu na okraj společnosti.²⁶⁷ Po roce 1989 si Romové hledali práci velmi obtížně. V tomto období prochází romská komunita výraznou sociální a kulturní dezintegrací. Snahy o asimilaci v socialistickém Československu vedly k narušení a mnohdy i k rozpadu sociokulturního uspořádání a vnitřní struktury romských společenství. Postsocialistickým obdobím tyto asimilační snahy sice končí, ale náhlý nezáměr státu o Romy jim přináší řadu společenských znevýhodnění a vede k jejich další dezintegraci.²⁶⁸

V zemích východní Evropy se v průběhu přechodu k tržní ekonomice objevuje také nový typ chudoby. V socialismu měla chudoba spíše dočasný charakter. Po roce 1989 se objevuje „nová chudoba“. Jejími významnými ukazateli se stávají sociální třída i etnická příslušnost. V tomto období se integrace Romů do české společnosti zhoršuje. Sociální, kulturní a ekonomické vyloučení vede k častějšímu výskytu prostituce, narkomanie, kriminalitě, kuplířství a dalším sociálněpatologickým jevům, čímž se zvyšuje i napětí mezi nimi a majoritním obyvatelstvem. Uplatňování jakéhokoli programu státní politiky pro specifickou podporu Romů se v takové společenské atmosféře zhoršuje. V této souvislosti můžeme hovořit o skepsi a dokonce možná i odporu úředníků a širší veřejnosti vůči jakýmkoli proromským opatřením. Romům není zajištěna ani minimální ochrana před rasovým násilím. Naopak, v nejcitlivějších problémových lokalitách se prosazují segregační praktiky (např. vystěhování romských rodin z centra Holešova do kontejnerových bytů na okraji města).²⁶⁹

²⁶⁶ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 26.

²⁶⁷ FRASER, Angus. *Cikáni*, s. 286.

²⁶⁸ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 26.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 27.

S příchodem změn, které přinesl rok 1989, Romové odmítají roli pasivního subjektu. Znovu se probouzí emancipační hnutí potlačené na začátku 70. let. Romové zakládají politické strany a hnutí. Zástupci Romské občanské iniciativy se dokonce v prvních polistopadových volbách dostávají do parlamentu. Ministerstvo vnitra registruje desítky romských občanských sdružení. Sdružení zaměřují pozornost na rozvoj kultury a na vzdělání.²⁷⁰

Problémy, kterým musejí Romové v současné době čelit, jsou důsledkem násilného řešení „romské otázky“ v minulosti i napětí mezi nimi a majoritu. Intolerance či trvalé odmítání ze strany majoritní společnosti nasvědčují tomu, že některé problémy byly při přístupu k Romům zanedbávány.²⁷¹

²⁷⁰ FRASER, Angus M. *Cikáni*, s. 283.

²⁷¹ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*, s. 27.

Závěr

Bakalářská práce se zaměřila na jednotlivá historická období, která ovlivnila dnešní život romské populace a vztahy s majoritním obyvatelstvem. Jednotlivá období byla silně ovlivněna politickým děním v Československé, resp. České republice.

Velký vliv na dnešní sociální postavení Romů měla druhá světová válka a opatření, která byla proti jejich populaci vládou vydávána. Zpočátku se jednalo o zákaz kočování a později zejména o nucené soustředění Romů v kárných pracovních a posléze koncentračních táborech, ze kterých se vrátila jen malá část původních romských obyvatel.

Po druhé světové válce se u nás začala rozvíjet ekonomika rychlým tempem, a proto byla potřeba nové, nekvalifikované pracovní síly. Důsledkem toho byly náborové akce slovenských Romů, kteří se do českých zemí měli přestěhovat a nastoupit do předem domluvených pracovních pozic. Jelikož se za pracovníky začaly stěhovat celé rodiny, počet romských obyvatel se rapidně zvýšil, což mělo za následek mnoho stížností na jejich nespořádaný život. Zároveň vyvstalo i mnoho problémů s ubytováním, jelikož nebylo možné v tak krátké době vhodně ubytovat takové množství přistěhovalců, a také přibývalo problémů se vzděláváním a kontrolou povinné školní docházky. S přihlédnutím k uspořádání pracovního trhu a odlišným hodnotám této menšiny nebyla školní docházce přikládána taková váha. Mnoho Romů je tedy v této době negramotných. Vzhledem k výše zmíněným problémům byla vládou vydávána mnohá opatření, která měla vést k asimilaci romské populace se zbytkem společnosti. Asimilace mělo být docíleno povinným usazením kočujících a polokočujících osob a také následným organizovaným rozptylem romských obyvatel.

V dalším období pak lze vysledovat samostatnou iniciativu ze strany Romů, kteří díky usilovné práci známých romských představitelů založili Svaz Cikánů – Romů. Během let 1974 – 1989 lze zaznamenat změnu v přístupu státní politiky vůči Romům. Ti měli být do společnosti asimilováni nově na základě jejich etnických odlišností, pokud se jednalo o ty kladné. Naopak záporné, jako je například nezáměr k práci, měly být potlačeny.

Po roce 1989 se po rozpadu komunismu objevují nové problémy. Zejména z hlediska pracovního zařazení Romů, které bylo ovlivněno změnou pracovního trhu.

Následkem mnoha násilných změn v životě Romů byla ztráta dosavadních hodnot a částečně i kultury. Vzhledem ke ztrátě těchto hodnot se u Romů zvýšila kriminalita

a také rozvinula prostituce apod. Jejich hodnoty a způsob života byly také jednou z příčin nepochopení ze strany majority. I přesto, že k pracovnímu uplatnění nebylo vzdělání Romů vyžadováno a rodiče romských dětí upřednostňovali jejich brzké zařazení do pracovního procesu, objevilo se mnoho úspěšných pokusů o založení cikánských letních doučovacích soustředění nebo internátních škol. Ty se i přes počáteční nesouhlas romských rodičů setkaly s úspěchem.

Důsledky asimilačních snah neměly dlouhého trvání a mnohdy romským obyvatelům spíše přitížily, lze však sledovat i kladné výsledky, jako je například zlepšení v oblasti zdravotní péče a v jisté době i zlepšení jejich finanční situace. I přesto Romové stále žijí na nejnižším sociálním stupni.

Jejich ubytovací podmínky i v dnešní době mnohdy nejsou vhodné, žijí v nevyhovujících bytech či ubytovnách, a často jsou koncentrováni do určitého místa na okraji města. Pokud si chtějí pronajmout byt, narazí na problém, protože majitel ve svém bytě Romy nechce. Někdy lze sledovat i případy, kdy Romové nejsou vpuštěni na místa, kam je majoritním obyvatelům vstup bez problému dovolen. Například romská mládež není vpuštěna do klubu. Mnoho romských dětí navštěvuje zvláštní školu a velká část dospělého romského obyvatelstva je bez zaměstnání. Jedním z důvodů je, že si práci ani najít nesnaží, protože sociální dávky jim jako zdroj obživy stačí. Druhým důvodem je to, že firmy romské zaměstnance nevyhledávají a ve výběrovém řízení si raději vyberou neroma. Romská minorita je tak v České republice nepochybně diskriminovanou skupinou s nerovnými možnostmi k bydlení, vzdělání, zaměstnání i dalším službám.

I přes výše zmíněné problémy je z pohledu autorky většině z nich věnována nedostatečná pozornost a situace Romů se v České republice spíše neřeší. Většině problémů by přitom měla být věnována nepochybně větší pozornost. Zejména pak problematice vzdělávání Romů a jejich ubytovacím a pracovním příležitostem. Můžeme však sledovat mnoho programů a veřejných vystoupení (např. hudby nebo tance) týkajících se romské kultury. Naše země se nepoučila ani z mnoha chybných opatření z minulých let a dodnes je na romské obyvatele aplikuje. Stále se objevuje sestěhovávání Romů na okraj města nebo do ubytoven, zařazování dětí do zvláštních škol apod. Vzhledem k postavení Romů v dnešním světě lze sledovat, že zažitý předsudky majoritního obyvatelstva se jen těžce mění a většina z nich stále přetrvává.

Autorčina vlastní zkušenost popisovaná v úvodu práce by dle osvojených informací z této práce mohla být osvětlena následovně. V rámci pokusů o začlenění Romů mezi majoritní obyvatele byli jihlavští Romové stěhováni do nově vystavěných

sídlišť, kde měli navázat kontakt s majoritou a sžít se s ní. Z toho pochopitelně plynulo mnoho problémů, protože majoritní obyvatelstvo nebylo schopno pochopit odlišné zvyky Romů a pro Romy typické společné trávení volného času ve venkovních prostorech. Na základě tohoto nepochopení se dodnes na jejich způsob života vyskytují nejrůznější stížnosti. V souvislosti se vzděláváním lze mluvit o nedostatečné motivaci ze strany učitelů nebo rodičů. Mnoho rodičů totiž vzdělání také nemá a uctívá jiné hodnoty, např. brzké založení rodiny apod. Tyto hodnoty a cíle romské děti od svých rodičů přejímají a následně ani děti samy nepřikládají vzdělání dostatečnou váhu.

Cíl práce byl splněn. Bakalářská práce objasnila jednotlivá období 20. století, která silně ovlivnila dnešní situaci Romů, jejich sociální postavení, vzdělanostní a pracovní příležitosti a další aspekty, které se dnešního života Romů týkají.

Seznam použité literatury

DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2014. ISBN 978-80-86729-98-5.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0524-5.

FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti: (kvalitativní studie)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1.

FRASER, Angus. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-212-X.

HANCOCK, Ian. *Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta, 2001. ISBN 80-902608-3-7.

HORÁK, Martin a Tomáš JELÍNEK (eds.). *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí: studijní materiál pro učitele dějepisu*. 1. vyd. Praha: Živá paměť v nakl. Galén, c2006. ISBN 80-239-6720-7.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Po Židoch cigáni: svědectví Romů ze Slovenska 1939-1945*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-14-3.

KENRICK, Donald a Grattan PUXON. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. české vyd. Přeložil Ruben PELLAR. V Olomouci: Univerzita Palackého, Centre de recherches tsiganes, 2000. ISBN 80-244-0048-0.

KENRICK, Donald. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. 1. české vyd. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0589-X.

KLADIVOVÁ, Vlasta. *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-393-1.

LISÁ, Helena (ed.). *Romové v České republice: (1945-1998)*. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1999. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8.

MAPPES-NIEDIEK, Norbert. *Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích*. 1. vyd. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-869-7.

MIKO, Václav. *Skvrna Evropy*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-826-4.

NEČAS, Ctibor a Jana HORVÁTHOVÁ. *Ma bisteren - Nezapomeňme: historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu (1942-1943)*. Vyd. 1. Brno: Muzeum romské kultury, 1997.

NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. 1. vyd. Brno: Filozofická fakulta MU, 1994. ISBN 80-210-0945-4.

NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-022-2.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. dopl. vyd. Olomouc: Vydavatelství UP, 1999. ISBN 80-7067-952-2.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-07-3.

POLANSKY, Paul. *Tábor smrti Lety: vyšetřování začíná: 1992-1995*. Vyd. 1. Hradec Králové: Antifašistická akce, 2014. ISBN 978-80-260-7200-3.

SAMKOVÁ-VESELÁ, Klára. *Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Vyd. 1. Praha: Blinkr, 2011. ISBN 978-80-87579-03-9.

SOUKUP, Ladislav. *Snahy o regulaci tuláckého života cikánů v prvním desetiletí ČSR. Právo a menšiny*. Praha: Karolinum, 2013, 117-132. ISSN 0323-0619.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9.

ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. 2., rozš. vyd. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-0277-0.

ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. ISBN 80-7028-141-3.

Seznam zkratek

- **ČSR** – Československá republika
- **ČSSR** – Československá socialistická republika
- **KSČ** – Komunistická strana Československa
- **SA** – Sturmabteilung, paramilitární organizace náležící k nacistické straně, založena ve 20. letech 20. století v Německu
- **SS** – Schutzstaffel, paravojenská jednotka nacistického Německa
- **SSR** – Slovenská socialistická republika
- **ÚV KSČ** – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
- **ČSAV** – Československá akademie věd